

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA

Protagonisté Vinárny U Pavouky jako prototypy postav Divadla
Járy Cimrmana

Bakalářská práce

Autor: Tereza Šimonová

Vedoucí práce: doc. Mgr. Erik Gilk, Ph.D.

Olomouc 2015

Místopřísežně prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma: „Protagonisté Vinárny U Pavouka jako prototypy postav Divadla Jára Cimrmana“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci dne:

Podpis

Na tomto místě bych ráda poděkovala svému vedoucímu práce Doc. Mgr. Eriku Gilkovi, Ph.D. za vedení této bakalářské práce a především Mgr. Lence Pořízkové, Ph.D. za konzultace, cenné rady a trpělivost.

Obsah

Úvod	1
Cíle a metodika.....	2
1. Postava v literární vědě.....	3
1.1. Literární a dramatická postava.....	3
1.2. Různá pojetí postavy	3
1.3. Klasifikace postav	6
Vybrané postavy z Vinárny U Pavouka.....	9
2.1 Postavy s prototypy v reálném světě, osoby pohybující se kolem vzniku Vinárny a Divadla Jára Cimrmana a autoři Vinárny.....	9
2.2 Postavy vycházející z reálných známých osobností.....	14
2.3 Postavy fiktivní	17
2.4 Jára Cimrman ve Vinárně U Pavouka	22
3 Postavy Divadla Jára Cimrmana založené na prototypech postav Vinárny U Pavouka	26
3.1 Od Vinárny k Divadlu.....	26
3.2 Principy Vinárny U Pavouka v Divadle Jára Cimrmana.....	28
3.3 Postavy Divadla Jára Cimrmana založené na prototypech postav Vinárny U Pavouka – Semináře	30
3.4 Prototyp postav založených za známých osobnostech ve hrách Divadla Jára Cimrmana.....	35
3.5 Prototyp fiktivních postav ve hrách Divadla Jára Cimrmana	36
3.6 Jára Cimrman v Divadle Jára Cimrmana	42
Závěr a výsledky práce	46
Anotace	48
Annotation	49
Použitá literatura.....	50

Úvod

V této práci bych se ráda zabývala postavami Divadla Jára Cimrmana, a to především z hlediska vývoje prototypu postavy vycházející z rozhlasových her Vinárny U Pavouka. Chci zjistit, zda postavy Vinárny U Pavouka mohou sloužit jako prototypy pro postavy Divadla Jára Cimrmana a zda s tímto principem cíleně pracovali také autoři.

Tyto postupy bych si chtěla ověřit v seminářích, které z rozhlasové Vinárny U Pavouka prokazatelně vycházejí, více mě ale budou zajímat konkrétní hry, které po seminářích následují. Budu se tak snažit najít v Divadle Jára Cimrmana jiné spojovníky, než je pouze osoba Jára Cimrmana, a to prostřednictvím postav.

Zároveň se také budu zajímat o vznik a vývoj postavy Jára Cimrmana a pokusím se zodpovědět otázku, zda lze Cimrmana považovat za „obyčejnou“ literární či dramatickou postavu.

Cíle a metodika

V této práci se hodlám zabývat otázkou, zda se typy postav z rozhlasového vysílání nealkoholické Vinárny U Pavouka vyskytují ve hrách Divadla Jára Cimrmana. Nejdříve se samozřejmě zaměřím na vymezení pojmu *postava* a na její různá pojetí v literární teorii. Na základě těchto poznatků vymezím kategorie pro práci s postavami ve Vinárně U Pavouka, které mi pomohou v lepší specifikaci jednotlivých postav, a následně vytvoření několika prototypů. Na základě teorie tyto kategorie určím i u postav Divadla Jára Cimrmana, což mi umožní je porovnat s postavami z Vinárny U Pavouka.

Dále se budu zabývat postavou Jára Cimrmana, a to zvláště jako postavou ve Vinárně U Pavouka a v Divadle Jára Cimrmana. Ve Vinárně budu sledovat především vznik a vývoj postavy, v Divadle potom její funkci v celém konceptu. Zajímat mě bude především konstrukt této postavy, jeho výstavba a chování napříč Vinárnou i Divadlem Jára Cimrmana.

Na závěr se pokusím pohlédnout na vývoj postav Divadla Jára Cimrmana na základě prototypů postav z Vinárny U Pavouka, a charakterizovat tak přechod od rozhlasového vysílání Vinárny U Pavouka k vizuálnímu zpracování - Divadlu Jára Cimrmana. Zaměřit se tak na společné rysy obou projektů a také jejich rozdílnosti.

Postava v literární vědě

Pojetí postavy v literární vědě pochopitelně není konstantní napříč dějinnými obdobími, ale různí se i pohledy současných teoretiků. Charakteristické je při tom upouštění od pojetí postavy jako psychofyzického subjektu a zkoumání její psychologie, akcentováno je naopak chápání postavy jako funkce textu.

1.1. Literární a dramatická postava

Postava literární je podle Slovníku literární teorie: „v epice a dramatu všeobecně každý fiktivní subjekt, vystupující v literárním díle, jenž je v tematickém plánu díla realizován v motivech, které představují jeho vnější podobu a pojmenování [...], jeho vlastnosti nebo prostřednictvím motivů, které zaznamenávají nebo předvádějí jednání postavy v konkrétních situacích, její promluvy [...], popř. motivace jednání.“ Dramatická postava se potom od čistě epické postavy liší tím, že předpokládáme její jevištní realizaci, a tedy i vizualizaci. Většinou také představuje určitý dramatický charakter, její funkce je označována jako *role*, což je termín, který souvisí s jevištní realizací postavy. Postavy Divadla Jára Cimrmana stejně jako postavy Vinárny U Pavouka jsou primárně dramatické postavy, v prvním případě jevištně a ve druhém rozhlasově realizované. Nás však nebudou v této práci zajímat jevy související s dramatickou realizací, jako je kvalita hereckého ztvárnění, tím méně pak otázky scénografické, režijní apod. Přidržíme se především textové podoby postav, jak je zachycena ve scénářích či naopak prepisech pořadů, doplňkově pak čerpáme i ze samotných audio a video záznamů představení, především kvůli upřesnění kontextu a tam, kde je nutné přihlídnout k hereckému ztvárnění postavy proto, že je v rámci mystifikační hry spojena se svým interpretem (autor Svěrák hraje vědce Svěráka pod.).

1.2. Různá pojetí postavy

Teorii postavy se věnoval mj. formalismus či strukturalismus, v němž je postava považována za produkt osnov, který je v textu funkčním hybatelem děje. O postavách formalisté či strukturalisté neuvažují jako o skutečných osobách, a proto se jejich analýzy mají obejít bez psychologického základu. Analyzují pouze to, co postavy dělají, ne však to, čím jsou. Vladimír Propp například ve své knize *Morfologie pohádky a jiné studie* tvrdí, že postavy jsou pouze tím, čím mají pro danou pohádku být – mají tedy jednat tak,

jak pohádka vyžaduje, aby jednaly. Boris Tomaševskij, jako srovnávací folklorista, připouští, že povaha postavy umožňuje čtenáři vcítit se do situace, ztotožnit se se zájmy postavy, čímž vzniká napětí příběhu, konflikty apod. Pravdou však zůstává, že nemůže existovat událost bez postav, text bez děje pouze s postavami existovat může, nenazýváme ho už však narativem.

Někteří teoretici, jako například Todorov a Barthes dělili postavy na základě narativů, ve kterých se postavy vyskytovaly, na dvě skupiny – na postavy vyskytující se v psychologickém narativu a postavy v apsiologickém narativu. Uvažují tak, že postavy apsiologického narativu mají pouze jeden rys nebo jeden výrazný rys, který převládá nad ostatními, a tento rys určuje postavu po celou dobu děje. Rys v tomto případě vyvolává akci. V psychologickém narativu naopak může jeden rys vyvolat i několik možných reakcí. Postavy psychologického narativu jsou také obdařeny větším množstvím různých rysů. Podobně se na problematiku postav dívá také Daniela Hodrová, která však nerozděluje postavy do dvou jasně vymezených skupin, ale uvažuje o postavách v rámci pomyslné osy, jejímiž hranicemi jsou na jedné straně „definice“ a na druhé „hypotéza“. Na tuto pomyslnou osu pak umisťuje postavy z různých děl a různých období. K pólu „postava-definice“ se přiklání například i postava v realistické literatuře, na její samotný pól však dosahují takové konstrukty, jako jsou schematizované typy postav z jinotajných děl nebo prototypy postav pro drama dell'arte a podobně. Tyto postavy mají, více či méně, dle jejich polohy na pomyslné ose mezi póly definice X hypotéza, jasné kontury určitého typu, jsou však o to méně psychologické. Postavy divadla Járy Cimrmana lze zařadit na pomyslnou osu poblíž pólu definice – v některých hrách lze pozorovat i prvky schematismu, například u princů Jasoně a Drsoně. Schematické postavy jsou jasně definovány, „uvnitř“ jsou však vyprázdněné a postrádají jakýkoliv vývoj. Nutno však podotknout, že schematismus cimrmanovských postav je především výrazem umělecké nadsázky, tedy že je jejich prostřednictvím vlastně parodován. Princ Jasoně a Drsoň tak kupříkladu dovádějí do absurdity samotnou pohádkovou opozici dobra a zla a pozitivních a negativních hrdinů obecně. Je to zřetelné tím spíše, že se cimrmanovská fikce odráží od divadelní tvorby Járy Cimrmana a mnohdy referuje o produkci jeho kočovného divadla. V těchto momentech se přímo nabízí

možnost hyperbolizovat jistou naivitu a šablonovitost vlastní poloamatérskému divadelnictví konce 19. století a učinit z nich jeden ze zdrojů cimrmanovského humoru.

Postava-hypotéza je opačným pólem postavy-definice. Postava-hypotéza sice do děje vstupuje s jistou charakteristikou, ta se však v průběhu děje mění a vytrácí. Z postavy se tedy stává „otevřená struktura“, kterou se snažíme „uzavřít“ interpretací. Takové postavy jsou typické pro psychologické romány, jako exemplární případ je uváděn Čapkův *Povětroň*.

Seymour Chatman v knize *Příběh a diskurs: narativní struktura v literatuře a filmu* popisuje postavu s vlastní psychologií, vlastnostmi, touhami apod. Pracuje s pojmy uzavřený a otevřený konstrukt, přičemž v závěru kapitoly dochází k názoru, že uzavřený konstrukt není v literatuře skutečně realizován.¹ Seymour Chatman zastává názor, že postava není pouhou funkcí děje: „*Životaschopnost teorie postavy by si měla uchovat otevřenost a zacházet s postavami jako s autonomními bytostmi, nikoli jen jako s funkcemi děje.*“² Zabývá se také otázkou rekonstrukce postavy z přístupných faktů – rekonstruuje tedy osobnosti postav, které jsou neukončené „*podléhají dalším úvahám a obohacováním, vizím a revizím.*“³ Taková rekonstrukce má však určité hranice, protože probíhá na základě osobních zkušeností. Dále se Chatman zabývá otázkou rysů a jako, dle jeho názoru, nejvhodnější uvádí definici J. P. Guilforda: „*Jakýkoli rozlišitelný, relativně stálý způsob, jímž se jednotlivci liší od druhého.*“⁴ Zároveň také rozlišuje rys od zvyku, přičemž rozeznáváme „*v jistých zvycích příznaky nějakého rysu.*“⁵ Uvádí také, že rysy se mohou překrývat nebo může konání postavy jejím rysům odporovat, což znamená, že: „*uvnitř dané postavy se mohou vyskytovat konfliktní rysy*“ tento jev je, podle Chatmana „*pro moderní teorie postavy absolutně nezbytný.*“⁶ Chatman chápe

¹ CHATMAN, Seymour Benjamin. *Příběh a diskurs: narativní struktura v literatuře a filmu*. Vyd. 1. Brno: Host, 2008, 328 s. Teoretická knihovna. ISBN 978-80-7294-260-2, s. 122-124

² CHATMAN, Seymour Benjamin. *Příběh a diskurs: narativní struktura v literatuře a filmu*. Vyd. 1. Brno: Host, 2008, 328 s. Teoretická knihovna. ISBN 978-80-7294-260-2, s. 125

³ CHATMAN, Seymour Benjamin. *Příběh a diskurs: narativní struktura v literatuře a filmu*. Vyd. 1. Brno: Host, 2008, 328 s. Teoretická knihovna. ISBN 978-80-7294-260-2, s. 125

⁴ CHATMAN, Seymour Benjamin. *Příběh a diskurs: narativní struktura v literatuře a filmu*. Vyd. 1. Brno: Host, 2008, 328 s. Teoretická knihovna. ISBN 978-80-7294-260-2, s. 125

⁵ CHATMAN, Seymour Benjamin. *Příběh a diskurs: narativní struktura v literatuře a filmu*. Vyd. 1. Brno: Host, 2008, 328 s. Teoretická knihovna. ISBN 978-80-7294-260-2, s. 128

⁶ CHATMAN, Seymour Benjamin. *Příběh a diskurs: narativní struktura v literatuře a filmu*. Vyd. 1. Brno: Host, 2008, 328 s. Teoretická knihovna. ISBN 978-80-7294-260-2, s. 128

postavu jako „*paradigma rysů*“, které se mohou v ději měnit, rozvíjet, či mizet.⁷ Rysy je přitom nutné odlišovat od nálad, myšlenek apod. Rysy se nicméně mohou v průběhu příběhu měnit. Při interpretaci přiřazujeme k jednotlivým rysům určité chování, teprve pokud chování postavy neodpovídá žádnému ze známých rysů, připišeme postavě rys nový.

Problematikou literární postavy se zabývá také Bohumil Fořt. Snaží se spojit v „*jednotný referenční rámeček*“ dva pohledy na postavení postavy v narativech – tedy strukturalistický sémiotický přístup, který vnímá postavu jako jednu z funkcí narativu, a přístup, Fořtem označovaný jako *mimetický*, který předpokládá možnost rekonstrukce osobnosti literární postavy jako skutečné osoby (s tímto pohledem pracuje např. i Chatman). „*Tento rámeček nabízí sémantika fikčních světů: fikční světy jsou sémiotické entity, textově založené a rekonstruované akty čtenářských recepcí, které ‚ubytovávají‘, jakožto homogenní referenční rámce, všechny funkční entity a propůjčují jim stejný status fikční existence.*“⁸

Teorie fikčních světů vnímá postavu jako funkci textu, která není nikdy úplná – v této souvislosti si zmíněná teorie klade otázku tzv. adekvátní interpretace. Znamená to tedy, do jaké míry je možné „domýšlet“ postavu dle vlastní reálné zkušenosti – co lze předpokládat, aniž by to v textu zaznělo či to z něj vyplývalo. Do jaké míry tedy lze postavu zařadit do reálného světa. Literární dílo je jakousi instrukcí pro čtenáře, jak si vytvořit představu – jak vytvořit fikční svět daného díla a jak s ním nakládat.⁹

1.3. Klasifikace postav

Postavy lze klasifikovat dle několika různých hledisek. Prvním může být např. dělení na objekty a subjekty, jak to učinila mj. Daniela Hodrová. Toto dělení vychází z jednoduchého principu aktivity postavy v ději – postavy činné, tedy *subjekty*, jsou postavami samostatně jednajícími, ovlivňujícími děj, proti nim stojí postavy pasivní

⁷ CHATMAN, Seymour Benjamin. *Příběh a diskurs: narativní struktura v literatuře a filmu*. Vyd. 1. Brno: Host, 2008, 328 s. Teoretická knihovna. ISBN 978-80-7294-260-2, s. 132

⁸ FOŘT, Bohumil. *Literární postava: vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2008, 111 s. Theoretica & historica. ISBN 978-80-85778-61-8, s. 89

⁹ FOŘT, Bohumil. *Literární postava: vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2008, 111 s. Theoretica & historica. ISBN 978-80-85778-61-8, s. 89-101

– *objekty*. Akce postav mohou být při tom tvořivé, nebo naopak ničivé, proti okamžitým stojí naopak dlouhodobé.

Obvykle se můžeme setkat s dělením postav podle jejich druhu, postavení a chování v textu. Dle důležitosti v textu můžeme rozlišovat postavy hlavní a vedlejší, jejich základní etické nastavení pak určuje dichotomii kladné vs. záporné postavy. V mnoha případech, zejména v psychologických románech apod., však není takovéto schematické dělení možné, a to dokonce ani v námi zkoumaném vzorku. Lze sice tvrdit, že drtivá většina postav Vinárny či DJC je primárně kladná, avšak je to dáno jistými sympatiemi, které jsou u diváka/posluchače podněcovány mj. i drobnými nešvary a charakterovými vadami, které jsou zobrazeny s oním „laskavým humorem“ pro autory her typickým. Záporné postavy tak sice ve hrách obsaženy jsou (hrabě Zepelin, herec Prácheňský), ale jejich komické ztvárnění negativní charakter oslabuje či úplně potlačuje. Mj. to má za následek oslabení dramatického konfliktu, který zůstává vždy pouze v zárodku (drobná hádka, drobné úklady či nástrahy), avšak ústí ve smír. Záporné postavy se navíc často projeví kladně v závěru hry, např. Obr Koloděj, který si chce pouze najít družku („*To by se mi líbilo. Proč za mnou Stáňa nepřijde?*“) nebo Pihrt, který sice neprojeví emoce jako Koloděj, ale opije se a stane se z něj místo strojeného vojáka „obyčejný člověk“, který říká císaři „*Franta Pepa Jednička*“ stejně jako ostatní.

Podle emocí pociťovaných recipientem lze postavy dělit na sympatické a nesympatické, které jak již bylo naznačeno, téměř chybí jak ve Vinárně, tak v Divadle Járy Cimrmana, protože karikatura je činí sympatickými. Problematické může být rozlišování postav založených na prototypu z reálného světa od postav zcela fiktivních – mj. lze stěží odhadnout, do jaké míry je podobnost s reálnou osobou náhodná. Specifickými typy postav jsou postavy nadpřirozené, zvířecí či antropomorfizované. V případě DJC se jedná jen o ojediněle využívané typy, většina se objevuje v pohádce *Dlouhý, široký a krátkozraký* (obr, trpaslíci, Děd Vševed).

V mnoha textech se můžeme setkat s principy tzv. ustálených konstelací. Např. s kontrasty danými dvojicemi muže a ženy, zla a dobra, ega a alter-ega. Dále bývá využívána trojúhelníková konstrukce: tři bratři, tři sestry, milostný trojúhelník, rodinný trojúhelník atd. Takovou konstelaci můžeme pozorovat například u dvojic postav, jako je Jožka Merano Blažejovský a Uňo Uhuto z Vinárny U Pavouka, kde se jedná o kontrast

muže a ženy a kontrast věkový, a také u postav Jasoně a Drsoně ze hry *Dlouhý, Široký a Krátkozraký* z Divadla Járy Cimrmana, kdy jde o kontrast dobra a zla (nebo také ega a alter-ega).

Co se týče charakterizace postav v textu, zpravidla se rozlišuje *přímá*, při níž je postava přímo popsána vypravěčem či jinou postavou v ději (která však nemusí čtenáři sdělovat pravdu), a *nepřímá*, při níž rysy vyplývají z jednání dané postavy. Ve Vinárně U Pavouka se vyskytuje u fiktivních postav převážně přímá charakterizace (např. Michel le Grant „*Michel le Grand je mladý muž, asi kolem třicítky, usměvavý s chlapeckým obličejem, s brýlemi, pohybuje se na pódiu způsobem, jakému se obvykle říká vrozená elegance.*“), zatímco u postav založených na reálných prototypch nepřímá charakterizace, ačkoli i ta je díky specifikům rozhlasového pořadu zprostředkovávána postavou jinou, nejčastěji moderátorem (např. u Miroslava Horníčka: „*Nebo ne? Na pódium totiž vstoupil Miroslav Horníček – ten smích platil totiž jemu – respektive tomu dohadování, které mezi Horníčkem a le Grandem vzniklo. Francouzský zpěvák ukazuje něco na prstech... aha... ano, že chce zpívat ještě jednu věc, a Miroslav Horníček se zřejmě omlouvá za svůj předčasný nástup.*“¹⁰). V Divadle Járy Cimrmana závisí způsob charakterizace postav především na dané dramatické situaci.

¹⁰ SVĚRÁK, Zdeněk a Jiří ŠEBÁNEK. *Vinárna U Pavouka: výběr scénářů a textů stejnojmenného rozhlasového pořadu*. 1. vyd. Praha: Radioservis, 1998, 212 s., [8] s. obrazových příloh. ISBN 80-86212-01-7, s. 13

Vybrané postavy z Vinárny U Pavouka

Ve Vinárně U Pavouka se vyskytuje několik typů postav. V první řadě se jedná o moderátory, kteří jsou postavami zastupujícími dva z reálných autorů. Dále jsou to hosté, kteří se postupně stávají nedílnou součástí vysílání, každý z nich je odborníkem na určitou oblast, obvykle hudební. Tito odborníci se projevují odlišnými rysy. Jedním z nejzajímavějších prvků je jakési rozdvojení postavy – Karel Velebný vystupuje ve Vinárně jak pod svým pravým jménem, tak v roli Karla Hedvábného. Ke kontrastu obou alter eg dochází zejména při vzájemné diskuzi. Ve Vinárně U Pavouka se setkáváme s postavami, které jsou, až na některé výjimky, ve své podstatě kladné (výjimkou je Lomikar), sympatické či vzbuzující soucit (v tomto případě jde o tyto postavy: Padevět, Uňo a Jožka Blažejovští, pan Dlask a v menší míře také dr. Hedvábný). U postav, které zastupují reálné osobnosti, se vyskytuje charakteristika nepřímá, v případě postav objevujících se pouze epizodně je charakteristika přímá. Ve všech případech se postavy blíží pomyslnému pólu uzavřeného konstrukt, postavy jsou také přirozené, v případě fiktivních postav se vyskytuje značná míra karikování.

2.1 Postavy s prototypy v reálném světě, osoby pohybující se kolem vzniku Vinárny a Divadla Járy Cimrmana a autoři Vinárny

Šebánek

Šebánek je jedním ze dvou moderátorů, jeho úkolem je přinášet důležité informace, představovat hosty, režírovat interview s nimi a udržovat diváka v obraze co se týká aktuálního dění ve Vinárně. Projevuje se velmi kultivovaně, což je také zdrojem jeho komiky spolu s přehnanou zdvořilostí a smyslem pro humor. Jeho projev přerůstá až v karikaturu moderátora hudebního pořadu, která vychází z jazykového projevu, kde je vše vyjádřeno tak, aby výroky vytvářely jemný, inteligentní humor.

Jedná se o postavu hlavní – provádí nás celým vysíláním Vinárny U Pavouka a spolu s druhým moderátorem zastřešuje a uceluje děj. Bezesporu je to postava kladná a sympatická. Zároveň jde také o postavu s prototypem v reálném světě. Postavení postavy v ději je sice ostatním postavám nadřazené, nelze ji však považovat za psychologickou, její nadřazenost spočívá v rámování a zdánlivém řízení děje ve Vinárně.

Příklad: „*A to, co teď vidíme, je skutečně úžasné, milí posluchači.*

(potlesk)

(do potlesku) Nohy, které právě přicházejí, jsou tak štíhlé, že předepsaný soutěžní úbor...

(potlesk se mění ve skandovaný)

Černý přiléhavý trikot na tyto nohy vůbec nepřiléhá. Zdaleka ne! Snad pouze na kolenou.“¹¹

Svěrák

Svěrák je druhým z moderátorů, na rozdíl od Šebánka však neposkytuje posluchačovi pouze základní informace, ale komentuje děj ve Vinárně podobně jako sportovní komentátor. Jeho projev je také kultivovaný, ale v menší míře než Šebánkův, jímž je často doplňován. Komika vychází právě z podobnosti se sportovním komentováním. Svěráka lze označit za posluchačovy „oči“, protože popisuje veškeré dění, včetně komických situací, které vznikají na jevišti. Podobně jako Šebánek je i on kultivovaný, má smysl pro humor a oproti Šebánkovi je značně potměšilý.

Jedná se také o postavu hlavní, stejně tak, jako je tomu u Šebánka. Stejně jako on je také postavou kladnou, sympatickou, přirozenou a s prototypem v reálném světě. Postavení této postavy v ději je sice nadřazené, ale stejně jako u prvního moderátora se jedná o pouze formální nadřazenost z hlediska výstavby děje. Již ve Vinárně se objevují typické rysy svěrákovské role – totiž jakási „mediační“ funkce, jíž zastává vzhledem k ostatním postavám; nejednou krotí jejich vášně, smiřuje protiargumenty odpůrců, či alespoň předává slovo/mikrofon, a tím do jisté míry diskuzi kočíruje. Tomu zůstává věrný i v seminářích DJC, kde někdy zastává roli jakéhosi „metamoderátora“, zprostředkovávajícího ve vtipné nadsázce vztahy mezi podivínskými kolegy vědci a umravňujícího jejich rozohněné monology.

Příklad: „*Ale obecenstvu se to nelíbí, nelíbí se to. Dává najevo nesouhlas a Mistr Merano rozpačitě couvá do pozadí, jistě prožívá trpké zklamání. Je to trapné. Dopoledne mi sdělil,*

¹¹ SVĚRÁK, Zdeněk a Jiří ŠEBÁNEK. *Vinárna U Pavouka: výbor scénářů a textů stejnojmenného rozhlasového pořadu*. 1. vyd. Editor Jiří Vondráček. Praha: Radioservis, 1998, 212 s., [8] s. obr. příloh. ISBN 8086212017, s. 21

že dosud nenalezl obecenstvo, které by bylo na takové výši, aby pochopilo, aby pochopilo a po zásluze ocenilo jeho nový, nekonvenční směr v oblasti manipulátorského umění – takzvaný šokismus.“¹² Formánková považuje „šokismus“ za oblíbený postup v seminářích DJC „hlavně při demonstracích vynálezů...“¹³

Dr. Hedvábný

Dr. Hedvábný je pravidelným hostem Vinárny U Pavouka jako odborník na osobu Járy Cimrmana, jehož představuje posluchačům humorným způsobem. Komika dr. Hedvábného vychází z jazyka, který je specifický nepřirozenou syntaxí. V projevu je mnoho odboček, které vyznívají, z hlediska kontextu, nelogicky a vtipně. Vyskytují se i mnohokrát opakované informace a detailní upřesňování triviálních informací. Hedvábný je inteligentní a ochotný, avšak roztěkaný.

V jazykové rovině můžeme u Hedvábného hovořit o karikatuře odborného stylu, přetíženého složitými a nejasnými větnými konstrukcemi. Mnohé z dalších postav Vinárny jsou vytvořeny jako záměrný kontrast k této figuře (Ing. Lefner a Velebný).¹⁴

Příklad: „*No tak, abych se vám přiznal, tak takovýchto dotazů jsem již vyslechl celou řadu. Ptají se právě na příbuzenství a mám takový dojem, že leckdo by chtěl využívat toho, té popularity Járy Cimrmana k tomu, aby si trochu přihrál svoji vomáčičku, jak se říká lidově. Již jsem jednou přišel na jednoho i podvodníka, který se jmenoval úplně jinak, původně. A nechal se přejmenovat na Cimrman... víte, a taky za mnou přišel, že pochází z toho rodu, a tak dále, ale pokud se týká té brady, tak bych chtěl připomenout, že Jára Cimrman, jak se zachová, jak se zachovala jeho busta, měl dvě brady a... přičemž se nedá tvrdit, že by byl ostrých rysů.*“¹⁵

¹² SVĚRÁK, Zdeněk a Jiří ŠEBÁNEK. *Vinárna U Pavouka: výběr scénářů a textů stejnojmenného rozhlasového pořadu*. 1. vyd. Praha: Radioservis, 1998, 212 s., [8] s. obrazových příloh. ISBN 80-86212-01-7, s. 63

¹³ FORMÁNKOVÁ, Eva. *Z Vinárny do salónu. Cimrmanismus aneb mystifikace, která sama sebe prozrazuje*, Bohemica Olomucensia 1 – Symposiana, 1. vydání, 2011, ISSN:0231-634X

¹⁴ Evžen Hedvábný je pravým jménem Karel Velebný, který vystupuje ve Vinárně pod oběma jmény jako dvě různé osoby

¹⁵ SVĚRÁK, Zdeněk a Jiří ŠEBÁNEK. *Vinárna U Pavouka: výběr scénářů a textů stejnojmenného rozhlasového pořadu*. 1. vyd. Praha: Radioservis, 1998, 212 s., [8] s. obrazových příloh. ISBN 80-86212-01-7, s. 135

Velebný

Karel Velebný se vyskytuje ve Vinárně U Pavouka jako samostatná postava, i když je to pravé jméno Evžena Hedvábného – jde tedy o tutéž, v realitě se vyskytující osobu, vystupující jednou pod pseudonymem a jednou pod pravým jménem, pokaždé však s odlišnými rysy – vytváří se zde tak kontrast mezi oběma postavami. Velebný je odborníkem na hudbu a zabývá se také Járou Cimrmanem – především jeho hudební tvorbou. Jeho funkce ve Vinárně je zábavní a informativní. Komika postavy vychází z polemiky s ostatními účinkujícími a stručnosti vyjadřování (druhý kontrast k Hedvábnému). Charakteristika postavy je nepřímá, rysy odvozujeme z rozhovorů s ním, je to především stručnost a zaměření se na faktické informace.¹⁶

Příklad: „Šebánek: *Ano. Tady pan Velebný chce k tomu něco namítnout.*

Velebný: No, já jsem totiž v životě o ničem takovém neslyšel a ve všech učebnicích o hudebních nástrojích, od jakživa jsem četl pouze, že tento nástroj vynalezl Hans Sachs.

Šebánek: Hhm.

Svěrák: No, pane doktore...

Dr. Hedvábný: Podívejte se, já nebudu tahat pana kolegu Velebného nějak... nějak, on za to nemůže, že věří tomu, co je v učebnicích, ovšem z praxe všichni víme, že co je psáno, to mnohdy dáno není. Jak praví to staré české přísloví.

Svěrák: Pan Velebný...

Velebný: No, já bych jenom chtěl říct to, že co se týče toho Thurn-Taxise, že akorát vím, že se po něm jmenuje příkop.“¹⁷

Ing. Lefner

Lefner je jedním z odborníků zabývajících se Járou Cimrmanem, v textu má funkci především informativní. Zároveň vytváří humorný kontrast k dr. Hedvábnému. Charakteristika postavy je nepřímá, rysy rozeznáváme z jeho výkladu na témata týkající

¹⁶ Karel Velebný byl český hudebník, multiinstrumentalista, spoluzakladatel Vinárny U Pavouka a Divadla Járy Cimrmana.

¹⁷ SVĚRÁK, Zdeněk a Jiří ŠEBÁNEK. *Vinárna U Pavouka: výběr scénářů a textů stejnojmenného rozhlasového pořadu*. 1. vyd. Praha: Radioservis, 1998, 212 s., [8] s. obrazových příloh. ISBN 80-86212-01-7, s. 108

se Cimrmana a jsou to: inteligence, přesnost ve vyjadřování, odborný a kultivovaný projev.¹⁸

Příklad: „*Ing. Lefner: No, pochopitelně, průzkum dělám sám, vlastními silami a nerad bych smazal otisky prstů nebo eventuálně další stopy, které se v katakombách zachovaly. A také bych nerad tajhle například zničil tenhle zápisník, který se tu zachoval, který je přímo naplněn jmény a různými daty. Tak tadyhle třeba nalistujeme opatrně, to je 18. února 1621. No, prosím, Zbyšek Nouza, čtete, jo – dvoje důtky, tadyhle konšel Januš – bič a dále, Divíšek z Kunratic – březová metla a tak dále a tak dál...*“¹⁹

Miroslav Horníček

Miroslav Horníček je dalším z účinkujících, jeho výstup tvoří předčítání povídky, které však v prepisu není zaznamenáno. Humorně působí svou roztržitostí, která vstupuje do kontrastu s chováním prudce elegantního le Granda. Charakteristika Miroslava Horníčka je nepřímá, nevychází však z jeho promluvy, ale z chování na jevišti, které nám zprostředkovávají moderátoři.²⁰

Příklad: „*Svěrák: ...*

(vlna smíchu)

Nebo ne? Na pódium totiž vstoupil Miroslav Horníček – ten smích platil totiž jemu – respektive tomu dohadování, které mezi Horníčkem a le Grandem vzniklo. Francouzský zpěvák ukazuje něco na prstech... aha... ano, že chce zpívat ještě jednu věc, a Miroslav Horníček se zřejmě omlouvá za svůj předčasný nástup.

Šebánek: To znamená, že Miroslav Horníček účinkovat bude, ale ne teď.“²¹

¹⁸ Pseudonym Oldřicha Ungera – ve své době významný rozhlasový reportér a jeden ze zakládajících členů Divadla Jára Cimrmana

¹⁹ SVĚRÁK, Zdeněk a Jiří ŠEBÁNEK. *Vinárna U Pavouka: výběr scénářů a textů stejnojmenného rozhlasového pořadu*. 1. vyd. Praha: Radioservis, 1998, 212 s., [8] s. obrazových příloh. ISBN 80-86212-01-7, s. 100

²⁰ Miroslav Horníček byl český spisovatel, dramatik, herec, režisér, výtvarník, glosátor a divadelní teoretik. Pohyboval se kolem divadel malých forem, klasických divadel včetně Národního divadla, filmu atd.

²¹ SVĚRÁK, Zdeněk a Jiří ŠEBÁNEK. *Vinárna U Pavouka: výběr scénářů a textů stejnojmenného rozhlasového pořadu*. 1. vyd. Praha: Radioservis, 1998, 212 s., [8] s. obrazových příloh. ISBN 80-86212-01-7, s. 13

2.2 Postavy vycházející z reálných známých osobností

Roy Král

Roy Král, klavírista účinkující v Septetu Charlieho Ventury, ve Vinárně samostatně nepromlouvá, tvoří jen jakousi součást hudební atmosféry. Je charakterizován přímo a pouze rámcově, ve vztahu k hudební kariéře, v níž vyniká všestranností a talentem.²²

Příklad: „Šebánek: *Septet Charlieho Ventury hraje ve stylu bebopu. Chtěl bych vás upozornit na klavíristu, který se jmenuje Roy Král. Pokud vám jeho příjmení zní česky, není to náhodou, Roy Král pochází z rodiny českých krajanů. Kromě toho, že hraje na klavír, je dobrým aranžérem a taky zpěvákem.*“²³

Sandy Nelson

Nelson je dalším z účinkujících – bubeník, který má ve Vinárně opět hlavně funkci vytváření jazzové atmosféry. Charakteristika Nelsona je přímá, rysy jsou popsány v „portrétu“, který před samotným vystoupením pronáší Svěrák, vyzdvihuje především talent a cílevědomost bubeníka.²⁴

Příklad: „Svěrák: *Pokud stačí čas, stručný portrét Sandyho Nelsona. Narozen v Kalifornii, když mu bylo sedm let, uviděl a uslyšel v Los Angeles slavného mistra bubnů Gena Krupu, a ten mu učaroval. Od té chvíle si prý přál dostat k Vánocům soupravu bicích nástrojů. A když mu ji Santa Claus, americký Ježíšek, naděloval, jistě netušil, že tím pomáhá na svět nové hvězdě, která možná vystřídá Gena Krupu na špičce světových bubeníků.*“²⁵

²² Roy Král byl americký jazzový pianista a zpěvák s českými kořeny.

²³ SVĚRÁK, Zdeněk a Jiří ŠEBÁNEK. *Vinárna U Pavouka: výběr scénářů a textů stejnojmenného rozhlasového pořadu*. 1. vyd. Praha: Radioservis, 1998, 212 s., [8] s. obrazových příloh. ISBN 80-86212-01-7, s. 12

²⁴ Sandy Nelson je jedním z nejslavnějších světových bubeníků, pochází z Kalifornie.

²⁵ SVĚRÁK, Zdeněk a Jiří ŠEBÁNEK. *Vinárna U Pavouka: výběr scénářů a textů stejnojmenného rozhlasového pořadu*. 1. vyd. Praha: Radioservis, 1998, 212 s., [8] s. obrazových příloh. ISBN 80-86212-01-7, s. 16

Michel le Grand

Postava ve Vinárně účinkujícího umělce je stručně popsána moderátory jako elegantní, usměvavá, všestranná a talentovaná.²⁶

Příklad: „Šebánek: *Orchestr Charlieho Ventury opouští pódium vinárny U Pavouka a na jeho místo přicházejí hosté z Francie: Michel le Grand. Michel le Grand je mladý muž, asi kolem třicítky, usměvavý s chlapeckým obličejem, s brýlemi, pohybuje se na pódiu způsobem, jakému se obvykle říká vrozená elegance. Je to všestranný, velmi talentovaný hudebník: komponuje, aranžuje, řídí orchestr a v poslední době také zpívá.*

...

*Svěrák: Všestranný muž Michel le Grand dohrál, dozpíval a doklaněl se.*²⁷

Julie London

Julie vystupuje ve Vinárně jako účinkující – zpěvačka s velmi specifickým hlasem. Tato postava odpovídá šabloně postav zakládajících se na prototypu v reálném světě, ale je na rozdíl od např. le Granda nebo Krále mírně karikována, právě pro svou neobvyklou barvu hlasu, který je popisován Šebánkem takto: „*Je o ní všeobecně známo, že má takzvaný sexy-voice. To znamená, že její hlas má vysoký stupeň sex-appealu.*“²⁸ Dále je vysvětleno, že hlas zpěvačky je natolik přitažlivý, že ho musí sama regulovat tak, aby „byly jeho účinky zmírněny“. Julie má tedy výrazně komické rysy, které opět vyrůstají z kombinace absurdních faktů a jejich zcela vážné prezentace. To je umožněno právě díky modelu moderátorského uvádění postavy na scénu a její následné sebe prezentace. Samotná moderátorská řeč pracuje nejčastěji s principem zveličování či nadsazování, jež pak následný výstup postavy posune buď do roviny naivního oslnění, nebo bohapustého „plácání“. V případě Julie je tak zveličena její sexuální přitažlivost.²⁹

²⁶ Michel le Grand byl francouzský hudební skladatel a pianista, jeho jméno je ve Vinárně uváděno jako Le Grand, v jiných zdrojích je uvedeno jako Legrand. Na základě informací z Vinárny a umělcových životopisných údajů však soudím, že se jedná o tutéž osobu a vzhledem k francouzskému původu jména půjde zřejmě o nepřesnost v přepisu audionahrávek Vinárny UPavouka.

²⁷ SVĚRÁK, Zdeněk a Jiří ŠEBÁNEK. *Vinárna U Pavouka: výběr scénářů a textů stejnojmenného rozhlasového pořadu*. 1. vyd. Praha: Radioservis, 1998, 212 s., [8] s. obrazových příloh. ISBN 80-86212-01-7, s. 13

²⁸ SVĚRÁK, Zdeněk a Jiří ŠEBÁNEK. *Vinárna U Pavouka: výběr scénářů a textů stejnojmenného rozhlasového pořadu*. 1. vyd. Praha: Radioservis, 1998, 212 s., [8] s. obrazových příloh. ISBN 80-86212-01-7, s. 40

²⁹ Julie London byla známou hollywoodskou zpěvačkou.

Příklad: „Šebánek: *Tak už ji tu máme! Přál bych vám ji vidět, přátelé! Julie Londonová. Hollywoodská zpěvačka přichází! Je o ní všeobecně známo, že má tak zvaný sexy-voice. To znamená, že její hlas má vysoký stupeň sex-appealu. Zpěvačka to o sobě ví, a proto teď na její výslovnou žádost navléká pan Hůla na mikrofon speciální flanelový tlumič. Aby se účinek zmírnil. Kromě toho filtru si dala Julie Londonová vytrhnout dva přední řezáky – no uvidíme, zda toto opatření postačí.*“³⁰

Škvorecký³¹

Josef Škvorecký je hostem vysílání Vinárny U Pavouka, jeho funkce v textu je především ozvláštnit vysílání, navíc je zapojen do rozhovoru o existenci Cimrmana – funguje tedy také jako jistá autorita, která jeho existenci nepopírá, dokonce se o něj aktivně zajímá. Charakteristika je nepřímá, rysy odvozujeme z jeho rozhovoru s dr. Hedvábným, je znát jeho zájem o Járu Cimrmana a nadšení.³²

Příklad: „Škvorecký: *Já jenom ještě bych měl, pane doktore Hedvábný, k vám takový dotaz. Já – mě to tedy naprosto přesvědčilo o tom, že Jára da Cimrman existoval a psal, ovšem přeci jen mě zarazí ta okolnost, že v žádné literární historii české literatury jsem o něm nenašel zmínku. Takže bych vás poprosil, jestli byste moh' tohle trochu vysvětlit a eventuálně mi podat nějaký důkaz o tom, že skutečně ten člověk existoval.*“³³

Lomikar

Postava Lomikara se objevuje pouze okrajově ve vyprávění o historii saxofonů. Její funkce v textu je nepatrná – její přítomnost ve vyprávění vede k diskusi o saxofonech. Jedná se o aluzi na Lomikara z Jiráskových Psohlavců, oproti originálu jsou mu však připsány zcela jiné „špatnosti“ – zákaz saxofonů. Opět je využit princip prototypu

³⁰ SVĚŘÁK, Zdeněk a Jiří ŠEBÁNEK. *Vinárna U Pavouka: výbor scénářů a textů stejnojmenného rozhlasového pořadu*. 1. vyd. Praha: Radioservis, 1998, 212 s., [8] s. obrazových příloh. ISBN 80-86212-01-7, s. 40

³¹ Josef Škvorecký byl v roce 1967 prezidentem *Společnosti pro rehabilitaci osobnosti a díla Járy da Cimrmana*, není však jedním z autorů či zakladatelů Vinárny nebo Divadla JC

³² Josef Škvorecký je českým, v Kanadě žijícím, spisovatelem.

³³ SVĚŘÁK, Zdeněk a Jiří ŠEBÁNEK. *Vinárna U Pavouka: výbor scénářů a textů stejnojmenného rozhlasového pořadu*. 1. vyd. Praha: Radioservis, 1998, 212 s., [8] s. obrazových příloh. ISBN 80-86212-01-7, s. 144

postavy, její variování přitom ctí typické charakteristiky originálu, v tomto případě – zákeřnost, nekompromisnost atd.³⁴

U této postavy lze sledovat jasnou parodii totalitních režimů, především komunistického a nacistického, které ostrakizovaly jazzovou hudbu.

Příklad: „*Dr. Hedvábný: To zavinil Lomikar! Lomikar přišel na Chodsko a zakázal tyto nástroje hříšné, jak tehdy tomu říkali, dnes víme všechno, že hudba nemá s nějakou... morálkou nebo nedej bože snad politickým přesvědčením nic společného. Hudba patří do oboru umění a tak... ovšem tehdy byli ještě takoví lidé, z nichž například Lomikar prostě tyto nástroje zakázal a všechny saxofóny musely být odevzdány.*“³⁵

2.3 Postavy fiktivní

Vrchní Malák

Vrchní Malák je jedním ze zaměstnanců Vinárny, který není nadšen jejím kulturním programem. Je nepříjemný komickým způsobem, díky kterému se stává čtenáři/posluchači až sympatický. Nápadně se podobá hospodskému z Hospody na Mýtince. Postava je to především komická, přičemž komika vychází z kontrastu jeho zaměstnání a přirozené povahy – totiž odporu k hluku a velkému množství lidí. Charakterizován je nepřímo, rysy lze vyčíst z jeho chování ve Vinárně: jednoduchost, odpor k hluku a hlučné hudbě, snaha využít všech příležitostí, smysl pro užitečnost.

Příklad: „*Šebánek: ... Je třeba říci, že pan vrchní Malák nebyl myšlenecé matiné bubeníků příliš nakloněn. Není přítelem hluku. Proto prosadil, aby zde současně probíhaly vepřové hody.*

Svěrák: A ty zde skutečně probíhají.

³⁴ Lomikar – Jiráskova literární postava z románu *Psohlavci*. Jde o skutečnou historickou postavu šlechtice vlastním jménem Wolf Maxmilián Lamingen z Albenreuthu.

³⁵ SVĚRÁK, Zdeněk a Jiří ŠEBÁNEK. *Vinárna U Pavouka: výběr scénářů a textů stejnojmenného rozhlasového pořadu*. 1. vyd. Praha: Radioservis, 1998, 212 s., [8] s. obrazových příloh. ISBN 80-86212-01-7, s. 107-108

Šebánek: Ano. V tomto duchu je také lokál vyzdoben. Vpravo od pódia, na piedestalu, je vystavena mísa s vepřovou hlavou, s čerstvou petrželkou v uchu a s tradičním citronem v rypáku.

...

Šebánek: Nápad s vepřovými hody není samozřejmě nic neobvyklého, ovšem v podmínkách nealkoholické vinárny U Pavouka je to akce poněkud riskantní. Otázka je, čím zapíjet. No, uvidíme, jak se s tím hosté vyrovnají.“³⁶

Zita Kiliánová

Zita Kiliánová účinkuje ve Vinárně U Pavouka jako „primaakvabela“ – vedoucí akvabel. Její funkcí je především pobavit. Komičnost a parodičnost postavy spočívá v imitování neoriginálních, stále stejných rozhovorů se sportovci, u nichž může divák či posluchač předem odhadnout otázky i odpovědi. Kiliánová ignoruje skutečný význam moderátorových dotazů a mechanicky odpovídá podle „předem naučeného scénáře“, čímž vznikají vtipné kombinace otázek a odpovědí. Dochází přitom k rozporu přímé charakteristiky postavy vyslovené ústy moderátorů a nepřímé charakteristiky plynoucí ze samotného rozhovoru. Jak se přesvědčíme dále, jde o jednu z typických „cimrmanologických“ rekvizit, jíž autoři DJC hojně využívali i v pozdější tvorbě. Projev Kiliánové je rovněž „neumělý“ a nespisovný, takže výrazně kontrastuje s projevem obou moderátorů. Základními rysy postavy jsou snaha a nadšení v opozici k nízkému intelektu. Tento kontrast lze později spatřovat v postavách „nadšených amatérů a diletantů“ DJC, ale i v půdorysu samotné postavy Járy Cimrmana, který je sice prezentován jako génius, nicméně jeho tvorba představuje bytostnou amatérskost v každém ohledu. Princip mechanického kombinování otázek a odpovědí použili autoři DJC mj. v legendárním rozhovoru Zdenka Svěráka s pyrotechnikem/úředníkem v semináři ke hře *Posel z Liptákova*, kde má Svěrák připravené otázky pro pyrotechnika, ale tázaný Schmoranz je úředníkem, takže dle toho odpovídá.³⁷ Eva Formánková tento jev nazývá ve svém

³⁶SVĚRÁK, Zdeněk a Jiří ŠEBÁNEK. *Vinárna U Pavouka: výběr scénářů a textů stejnojmenného rozhlasového pořadu*. 1. vyd. Praha: Radioservis, 1998, 212 s., [8] s. obrazových příloh. ISBN 80-86212-01-7, s. 16

³⁷ CIMRMAN, Jára da, Ladislav SMOLJAK a Zdeněk SVĚRÁK. *Hry a semináře: úplné vydání*. Vyd. 2., dopl. V Praze: Paseka, 2010, 565 s. Divadlo Járy Cimrmana. ISBN 978-80-7432-036-1, s. 277-278

článku „pseudorozhovorem“, který: „dodržuje zákonitosti reálných rozhovorů a jen maličkým posunem z nich vznikne totální nesmysl.“³⁸

Příklad: „Šebánek: A co křečové žíly, nemáte?

Kiliánová: Ve svém volném čase ano.

Svěrák: To je pěkné... Paní Kiliánová, nemáte náhodou v uších vodu?

Kiliánová: Ano. A v tom myslím právě, že je tím sportem, tím vodním sportem.

A proto ho pokládám také za nejlepší a vůbec – pro ženu je to ideální.“³⁹

Hůla

Správce budovy a příležitostný komentátor dění ve Vinárně je postava rovněž charakteristická po jazykové stránce. Jeho nespisovný projev kontrastuje s projevy moderátorů. Hůla není hostem podobně jako například Zita Kiliánová, a je tedy charakterizován nepřímo. Typické je pro něj „všeználkovství“ a manifestace „selského rozumu“. Paroduje člověka, který „všude byl a všechno zná“.

Příklad: „Jako že to nikdo nevydrží pod vodou, když není vopravdu cvičenej jako potápěč, to není možný. Já tomu nechci věřit, no, já bych to musel vidět, no – jó, vydržím! Dneska, když to budu mít na sobě ty přípravky, že pod vodou můžu plavat, tak to vydržím, to je jistý, ale takhle obyč-, úplně volně, to teda nevěřím. Ne!!!“⁴⁰

Pan Dlask

Tato postava ve Vinárně sama přímo nevystupuje, ale je přítomna prostřednictvím replik moderátorů. Jedná se o „zřízence“, který má za úkol rozměňovat bankovky na drobné mince u telefonní budky. Komičnost postavy je dána absurdností její profese, již však logicky zaplňuje reálnou společenskou poptávku (ve skutečnosti člověk často

³⁸ FORMÁNKOVÁ, Eva. *Z Vinárny do salónu. Cimrmanismus aneb mystifikace, která sama sebe prozrazuje*, Bohemica Olomucensia 1 – Symposiana, 1. vydání, 2011, ISSN:0231-634X

³⁹ SVĚRÁK, Zdeněk a Jiří ŠEBÁNEK. *Vinárna U Pavouka: výběr scénářů a textů stejnojmenného rozhlasového pořadu*. 1. vyd. Praha: Radioservis, 1998, 212 s., [8] s. obrazových příloh. ISBN 80-86212-01-7, s. 32

⁴⁰ SVĚRÁK, Zdeněk a Jiří ŠEBÁNEK. *Vinárna U Pavouka: výběr scénářů a textů stejnojmenného rozhlasového pořadu*. 1. vyd. Praha: Radioservis, 1998, 212 s., [8] s. obrazových příloh. ISBN 80-86212-01-7, s. 33

potřebuje drobné a málokde mu někdo rozmění). Pan Dlask je charakterizován z větší části přímo, je ochotný, ale i popudlivý. Může být vnímán jako karikatura nevrleho, zbytečně se cítícího důchodce.

Příklad: „*Ing. Lefner: Ano, ano, to je pan Dlask z šatny, proto má plné kapsy drobných, a právě proto, že má ty kapsy tak nabity, je to starší člověk, tak u té budky sedí.*

Svěrák: Ovšem já se domnívám, že to je tentýž pan Dlask, který byl z trestu přeložen do šatny, protože... předtím byl u vchodu a měl tam nějaký malér... nebojíte se, že...

Ing. Lefner: Ale no tak ne, já myslím, že musíme lidem stále dávat příležitost.“⁴¹

Uňo Uhuto a Jožka Merano Blažejovský

Uňo a Jožka jsou kontrastním manželským párem, který ve Vinárně účinkuje, ne vždy společně, nicméně považují tyto postavy za neoddelitelné a samostatně v textu nefunkční. Jejich funkce je bezesbýtku komická, což je vyvoláno už pouhým věkovým a etnickým rozdílem mezi manželi, komická jsou také jejich vystoupení a reakce publika na ně. Charakteristika páru je přímá, postavy jsou popisovány a uváděny moderátory, hlavní rysy vyplývají z popisu vystoupení: riskantnost, odvaha, exhibicionismus, snaživost a naivita. Prostřednictvím této dvojice postav je mj. tematizováno prostředí cirkusů, které se objevuje i v hrách Divadla Jára Cimrmana.

Příklad: „*Svěrák: No, prosím. Myslím, že není třeba říkat, kdo se to jako blesk z čistého nebe objevil na scéně vinárny U Pavouka. Ano, je to miláček zdejšího publika, kouzelník, iluzionista a Mistr šokismu – Jožka Merano Blažejovský! A vzápětí vítá obecenstvo jeho mladičkou choť, Tahiřanku, paní Uňo Uhuto Blažejovskou! Jak jistě víte, je novopečenou maminkou. A musím bez – bez nadsázky přiznat, že mateřství její exotickou krásu jen znásobilo. Smolně černé vlasy splývají doslova jako vodopád po její bronzové šiji. Zlatý*

⁴¹ SVĚRÁK, Zdeněk a Jiří ŠEBÁNEK. *Vinárna U Pavouka: výbor scénářů a textů stejnojmenného rozhlasového pořadu*. 1. vyd. Praha: Radioservis, 1998, 212 s., [8] s. obrazových příloh. ISBN 80-86212-01-7, s. 36

opasek přetíná její postavu ve dvě. Dvě paví pera ostře kontrastují s černým přiléhavým trikotem.

Šebánek: No, věnujme snad trochu pozornosti i mistrovi samotnému, který teď přináší na scénu zinkovou vaničku. Jožka Merano Blažejovský má na sobě vkusný domácí župan a trepky televizorky. Jeho choť Uňo Uhuto zatím zmizela v zákulisí. Sledujeme nyní pořadatele, kteří jeden za druhým přicházejí s uhlířskými putnamy na zádech a vysypávají z nich před stůl s vaničkou něco, co vypadá jako...“⁴²

Padevět

Padevět je hostem Vinárny jakožto jediný pamětník Járy Cimrmana, o němž má vyprávět. Rozhovor je však zcela nekonkrétní a nakonec není ani jasné, zda si Padevět pamatuje skutečně Cimrmana, nebo úplně jinou, z hlediska cimrmanologie bezvýznamnou osobu. Podobným způsobem je Cimrman i v pozdějších dílech (ne)popisován. Funkce Padevěta je především komická, zároveň je v této postavě předznamenán jeden z důležitých principů cimrmanologie – tedy mystifikující nekonkrétnost, mj. ohledně fyzické podoby Járy Cimrmana. Padevět je charakterizován nepřímo, jeho rysy lze vytušit z rozhovoru s dr. Hedvábným: stáří, nedoslýchavost, nekonkrétnost ve vyjadřování, zmatenost, dětinskost, potměšilost. Na jazykové úrovni se jedná o parodii nedoslýchavého důchodce, který „neví o čem je řeč“, k čemuž však značně přispívají i nejasné otázky moderátora a jeho okolí. Také tato postava má v DJC mnoho následovníků, počínaje polosenilními vědci v seminářích a konče dědem vševědem ve hře Dlouhý, široký a krátkozraký.

Příklad: „Dr. Hedvábný: No, to jsem se vás chtěl zeptat, to jste mi už jednou říkal, že jste chodívali na zmije... a našli jste nějaký někdy?

Padevět: Ale kdepák. Tam žádný jaktěživ nebyly! Von si to nenechal vymluvit.

Dr. Hedvábný: No jo... tak tedy ne...

Svěrák: To je těžký... Kdybyste se ho ještě zeptal...

⁴² SVĚRÁK, Zdeněk a Jiří ŠEBÁNEK. *Vinárna U Pavouka: výbor scénářů a textů stejnojmenného rozhlasového pořadu*. 1. vyd. Praha: Radioservis, 1998, 212 s., [8] s. obrazových příloh. ISBN 80-86212-01-7, s. 71

Dr. Hedvábný: No, to by možná bylo zajímavý... Pane Padevět, co všechno váš přítel jed? K snídani, k vobědu, k večeři.

Padevět: Nó, to já nevím, co jed.

Dr. Hedvábný: No, něco musel jíst, ne?

Padevět: To víte, že jó. Jakpak by to přežil?!

Dr. Hedvábný: Nějakou ženu neměl?

Padevět: Ani ne.⁴³

2.4 Jára Cimrman ve Vinárně U Pavouka

Tato postava je: „zpřítomňována na principu nenaplněného, zklamaného očekávání, jak je známe například ve spojení s postavou Jožky Merano Blažejovského.“⁴⁴

Jára Cimrman je poprvé popisován Svěrákem jako sochař-samouk, který se žije jako řidič parního válce v podniku Stavby silnic a železnic v Hradci Králové. Na rozdíl od pozdějších zmínek o Cimrmanovi, které se stále rozšiřují a stávají se méně konkrétními, je tento Svěrákův popis relativně přesný. Cimrman je totiž sám „přítomen“ ve Vinárně: „Vážení posluchači, je to smutný pohled – na splihlou celtovinu, z níž trčí obrysy naivních soch, ovšem – ovšem ještě naivněji, jak vidím, si počíná sám jejich tvůrce, ano, je to on – Jára Cimrman.“⁴⁵ Jára Cimrman je všeobecně známý jako všestranný génius, jeho začátky však můžeme vnímat spíše v rovině „naivního všeuměla“. Lze tedy pozorovat Cimrmanovu proměnu z jednoduché postavy s nevelkým množstvím rysů v rozsáhlý konstrukt obsahující množství nesourodých rysů.

Ve Vinárně U Pavouka představuje postava Járy Cimrmana stále velké tajemství. Je postupně objevován, je dokazována jeho existence a rozšiřována oblast jeho působení. Jako zapomenutý velikán z přelomu století je Jára Cimrman poprvé uveden 23. prosince 1966, a to v hudební oblasti. Jsou uvedeny jeho Vánoční úvahy.

⁴³SVĚRÁK, Zdeněk a Jiří ŠEBÁNEK. *Vinárna U Pavouka: výbor scénářů a textů stejnojmenného rozhlasového pořadu*. 1. vyd. Praha: Radioservis, 1998, 212 s., [8] s. obrazových příloh. ISBN 80-86212-01-7, s. 127

⁴⁴VONDRÁČEK, Jiří, SVĚRÁK, Zdeněk a Jiří ŠEBÁNEK. *Vinárna U Pavouka: výbor scénářů a textů stejnojmenného rozhlasového pořadu*. 1. vyd. Praha: Radioservis, 1998, 212 s., [8] s. obrazových příloh. ISBN 80-86212-01-7, s. 114

⁴⁵SVĚRÁK, Zdeněk a Jiří ŠEBÁNEK. *Vinárna U Pavouka: výbor scénářů a textů stejnojmenného rozhlasového pořadu*. 1. vyd. Praha: Radioservis, 1998, 212 s., [8] s. obrazových příloh. ISBN 80-86212-01-7, s. 114

Dr. Hedvábný seznamuje moderátory pořadu a další hosty se svým nálezem – uměleckými pracemi, které byly zapomenuty v bývalém domě Járy Cimrmana, který Hedvábný začal rekonstruovat. Není zde však prozatím zmiňován přímo Liptákov, ale pouze usedlost v Jizerských horách poblíž Bohutína. I přesto, že jde o jednu z prvních zmínek z uměleckého působení Járy Cimrmana, Hedvábný je přesvědčen, že: „*Jára Cimrman byl takovým českým Leonardo da Vinci*“⁴⁶. Cimrman je zde již sice považován za génia, nicméně je popsán jako: „*duch vyloženě umělecký, a tím pádem snad i částečně nepořádný*“⁴⁷. Ve všech případech, kdy je zobrazen nějaký Cimrmanův záporný rys, je tento prvek bagatelizován nebo je použit eufemismus.

V pořadu z 20. ledna 1967 je zobrazena Cimrmanova láska k Čechám a jeho vlastenectví, i když neuměl prakticky vůbec česky. Do Čech totiž údajně přesídlil dožít, i když datum jeho smrti, pokud k ní vůbec došlo, není známo. Cimrman je popisován jako cestovatel a světoběžník, který vždy toužil po Čechách, nicméně se mu nikdy nepoštěstilo je navštívit. Zároveň byl: „*silně protihabsbursky založen, no, a tak do svého obrazu vložil právě tento výsměch, to své osobní vyznání nechuti, zesměšnění habsburského militarismu*“⁴⁸.

Dále je Cimrman zobrazen jako všestranný vynálezce, umělec – nikoli už jako naivní sochař, hudebník a dramatik. Veškeré fyzické popisy jsou však nejasné, nepřesné a dochází v tomto směru k úmyslné mystifikaci. Jediným jeho pamětníkem je starý pan Padevět, který „mluví z cesty“ a je i přesto opakovaně zván jako host.

Mimo vlastní tvůrčí činnosti se Cimrman setkal také s významnými osobnostmi, například Sigmundem Freudem, Franzem Kafkou a dalšími. Přestože Cimrmanovo dílo a vynálezy nebyly náležitě oceněny a vynálezy nebyly patentovány, Jára Cimrman

⁴⁶ SVĚŘÁK, Zdeněk a Jiří ŠEBÁNEK. *Vinárna U Pavouka: výběr scénářů a textů stejnojmenného rozhlasového pořadu*. 1. vyd. Praha: Radioservis, 1998, 212 s., [8] s. obrazových příloh. ISBN 80-86212-01-7, s. 116

⁴⁷ SVĚŘÁK, Zdeněk a Jiří ŠEBÁNEK. *Vinárna U Pavouka: výběr scénářů a textů stejnojmenného rozhlasového pořadu*. 1. vyd. Praha: Radioservis, 1998, 212 s., [8] s. obrazových příloh. ISBN 80-86212-01-7, s. 116

⁴⁸ SVĚŘÁK, Zdeněk a Jiří ŠEBÁNEK. *Vinárna U Pavouka: výběr scénářů a textů stejnojmenného rozhlasového pořadu*. 1. vyd. Praha: Radioservis, 1998, 212 s., [8] s. obrazových příloh. ISBN 80-86212-01-7, s. 132-133

neúnavně ve své činnosti pokračoval. Jeho významným rysem jsou tedy neúnavnost a snaha.

Ve vysílání z 21. července 1967 je poprvé zmíněno Divadlo Jára Cimrmana, v následujícím vysílání z 15. září 1967 je dokazována jeho existence a pozornost je věnována Cimrmanově dramatické tvorbě. Je srovnáván například se Shakespearem – podobně jako u tohoto dramatika je totiž zpochybňována i Cimrmanova existence. Vedle dramatické práce je zdůrazňován i jeho zájem o fyziku, ve které, stejně jako ve všech ostatních oblastech, výjimečně vynikal. Takové kontrastní spojení dvou nesourodých témat je pro rozhlasové pořady *Vinárny* typické.

Vedle významných objevů a uměleckých děl jsou se stejnou důležitostí zmiňovány i triviality z Cimrmanova běžného života, jako například jeho stravovací návyky, koníčky – například pletení. I tyto kontrastní informace působí komicky a jsou typické jak pro *Vinárnu U Pavouka*, tak pro Divadlo Jára Cimrmana a komiku jejich autorů.

Hosté – odborníci a moderátoři se snaží zařadit Cimrmana mezi české i světové velikány, postupně však začíná docházet ke sporným tvrzením, která jsou však vzápětí vysvětlena. Například:

„Padevěť: Mně se nelíbí furt s tou rehabilitací, toho Cimrmana. Páč von byl přece proti lidovým milicím!

Dr. Hedvábný: Já nemůžu panu Padevěťovi vysvětlit, že zřejmě se přeslechl, neboť Jára Cimrman tenkrát ani lidové milice neznal...

Svěrák: Ani nemohl znát...

Dr. Hedvábný: Ani nemohl znát, protože neexistovaly, ale za jeho doby, působení v Liptákově, se formovali mladí lidé a říkali si >lihové milice<.“⁴⁹

V dílu z 20. března 1969 se cimrmanolog Hedvábný spolu se Šebánkem zabývají další oblastí, které se měl Jára Cimrman věnovat a to lingvistikou, konkrétně prefixem „ex“, jenž oddělil ze slova „extrémista“ a ve svém naučném slovníku tento tvar vysvětlil:

⁴⁹ SVĚRÁK, Zdeněk a Jiří ŠEBÁNEK. *Vinárna U Pavouka: výbor scénářů a textů stejnojmenného rozhlasového pořadu*. 1. vyd. Praha: Radioservis, 1998, 212 s., [8] s. obrazových příloh. ISBN 80-86212-01-7, s. 154

„je to člověk, trémy zbavený“⁵⁰, podobně pak nakládá i s dalšími slovy s tímto prefixem a následně vykládá jejich odlišný/nový význam. Dalším z Cimrmanových rysů je tedy logika, která se vymyká zákonům logiky.

Ve vysílání z 6. prosince 1969 jsou zdůrazňovány také jeho značné pokroky a objevy ve sportovní oblasti. „*Dr. Hedvábný: [...] Von přišel na to, že by se vlastně toho bidla dalo využívat ke sportovním výkonům. Vlastně by se dalo říci, že Jára da Cimrman byl takovým předchůdcem skokanů o tyči.*“⁵¹

Ve Vinárně U Pavouka lze tedy pozorovat vývoj postavy Járy Cimrmana od jednoduché postavy – naivního amatérského umělce, až po složitý a obsáhlý konstrukt, který sice uchovává několik základních rysů, ale mnoho nových na sebe váže. Z hlediska psychologického vývoje postavy by měl být Jára Cimrman jako postava charakterizován jako konstrukt uzavřený, nicméně vzhledem k neustále se rozšiřujícímu spektru rysů ho za něj považovat nelze. Jasně však je, že jde o postavu beze zbytku kladnou, lze tvrdit, že až schematicky kladnou, sympatickou, ve Vinárně však v ději podřízenou. Také jde o postavu fiktivní, i když je součástí rozsáhlé, promyšlené mystifikace, kterou vykonstruovali autoři.

⁵⁰ SVĚŘÁK, Zdeněk a Jiří ŠEBÁNEK. *Vinárna U Pavouka: výběr scénářů a textů stejnojmenného rozhlasového pořadu*. 1. vyd. Praha: Radioservis, 1998, 212 s., [8] s. obrazových příloh. ISBN 80-86212-01-7, s. 162

⁵¹SVĚŘÁK, Zdeněk a Jiří ŠEBÁNEK. *Vinárna U Pavouka: výběr scénářů a textů stejnojmenného rozhlasového pořadu*. 1. vyd. Praha: Radioservis, 1998, 212 s., [8] s. obrazových příloh. ISBN 80-86212-01-7, s. 167

3 Postavy Divadla Járy Cimrmana založené na prototypch postav Vinárny U Pavouka

3.1 Od Vinárny k Divadlu

Přímým pokračovatelem Vinárny U Pavouka jsou semináře předcházející samotným Cimrmanovým hrám. Semináře totiž představují nedílnou součást divadelního představení, ve kterém autoři a další cimrmanologové vstupují do rolí, které jsou silně karikovány. Celý koncept „odborné“ přednášky je karikaturou a otevřeně vychází z konceptu rozhlasových relací Vinárny U Pavouka, jež se blíží, v šedesátých letech oblíbenému formátu, text-appealu. V seminářích je tedy princip výstavby postav založených na prototypch z Vinárny U Pavouka naprosto zřejmý, nicméně kompaktnější. Herci zavádějí mystifikační hru a očekávají, že se publikum připojí. *„Být zasvěcen, být přizván, být informovanější než ti noční chodci na náměstí, kteří tehdy ještě váhali, co si o tom Cimrmanovi myslet. Vážnost, s níž cimrmanologové o svém objevu svědčili, dokázala ostatně zmásti leckterého nepřipraveného diváka.“*⁵² V době svého vzniku bylo tedy Divadlo Járy Cimrmana stále zahaleno jistým tajemstvím – je Cimrman skutečný?

Od Vinárny U Pavouka můžeme pozorovat jistý posun v jakési „odkrytosti“ mystifikace. Autoři se totiž pouštějí do stále průhlednějších mystifikací – z počátku se ve Vinárně objevovali hosté, kteří jsou pro nás dnes téměř neznámí, jako je například Julie London nebo Michel Legrand. Pravdou je, že tyto osobnosti byly v šedesátých letech zřejmě ve větším povědomí, posluchač, který však nebyl fanouškem zahraniční jazzové scény, mohl jen stěží rozluštit danou šifru. Autoři tedy používali stále známější celebrity, aby publiku mystifikaci odhalili, ani to však nebylo zcela efektivní. *„Nám nešlo o to, rozhlasového posluchače oklamat, nepásli jsme se na tom, že někteří v existenci naší fiktivní kavárny uvěřili. Šlo nám o to, aby naši hru prokoukli a bavili se s námi. Vymysleli jsme si, že U Pavouka vystupuje Luis Armstrong s Ellou Fitzgeraldovou a byli jsme*

⁵² Přemysl Ruť, CIMRMAN, Jára da, Ladislav SMOLJAK a Zdeněk SVĚŘÁK. *Hry a semináře: úplné vydání*. Vyd. 2., dopl. V Praze: Paseka, 2010, 565 s. Divadlo Járy Cimrmana. ISBN 978-80-7432-036-1, s. 7

*přesvědčení, že tohle už lidem musí dojít. Nedošlo,*⁵³ řekl o rozhlasových hrách Zdeněk Svěrák. Rut tento jev vysvětluje tak, že posluchači vnímali rozhlas, jakožto státní instituci, s vážností, a nepředpokládali tedy, že by v něm někdo „lhal pro zábavu“. V samotných hrách již autoři plně předpokládali informovanost publika, a otevřeně tedy Cimrmana spojovali s celebritami vědeckého, uměleckého i politického světa.

Divadlo Járy Cimrmana udělalo od Vinárny U Pavouka ještě jeden výrazný pokrok. Zatímco vysílání fiktivní vinárny spočívalo z nemalé části také na improvizaci, v Divadle Járy Cimrmana není pro improvizaci místo. Každá hra, ač se může běžnému diváku či čtenáři zdát primitivní, je komplexně a přesně vystavěným dílem s pevně stanoveným scénářem. Hry jsou přesně načasované, herci perfektně ovládají svůj text, ale také pohyb na scéně, vtipy, posunky apod. Jestliže by totiž někdo z herců improvizoval, hra by se stala nefunkční.

Semináře v Divadle Járy Cimrmana mají osvětový charakter, který je na úrovni základní či nanejvýš střední školy, i přes vysokoškolské tituly přednášejících. Pomůckami i terminologií připomínají základní školu, tak, jak si ji sami pamatují. V tom můžeme spatřovat pedagogické ambice obou hlavních autorů – Smoljaka a Svěráka, také se postava pedagoga vyskytuje v mnoha hrách a *Vyšetřování ztráty třídní knihy* je dokonce celé ze školního prostředí.⁵⁴ Je to možná způsobeno i tím, že se školním prostředím má publikum osobní zkušenost, je tedy snadné ho zapojit do mystifikační hry.

Po roce 1968 začaly však uváděné hry nabírat mírně odlišný směr – Cimrmanovy osudy začínaly připomínat osudy utiskovaného českého národa. Divadlo se tedy otevřelo širšímu publiku, dalo by se říct, že cimrmanovská tvorba získala podtext odporu proti stávajícímu politickému systému. Dokonce hry *Posel světla* a *Vizionář* mohly být bez obav uvedeny pouze pod jménem Járy Cimrmana, tedy jako recese. Kdyby se hry objevily pod jmény autorů mimo Divadlo Járy Cimrmana, zřejmě by, vzhledem ke svému obsahu, neobstály před normalizační cenzurou.⁵⁵ Z politických důvodů byl také např. v *Aktu*

⁵³ Přemysl Rut, CIMRMAN, Jára da, Ladislav SMOLJAK a Zdeněk SVĚRÁK. *Hry a semináře: úplné vydání*. Vyd. 2., dopl. V Praze: Paseka, 2010, 565 s. Divadlo Járy Cimrmana. ISBN 978-80-7432-036-1, s. 8

⁵⁴ Přemysl Rut, CIMRMAN, Jára da, Ladislav SMOLJAK a Zdeněk SVĚRÁK. *Hry a semináře: úplné vydání*. Vyd. 2., dopl. V Praze: Paseka, 2010, 565 s. Divadlo Járy Cimrmana. ISBN 978-80-7432-036-1, s. 6-17

⁵⁵ RUT, Přemysl. Předmluva: CIMRMAN, Jára da, Ladislav SMOLJAK a Zdeněk SVĚRÁK. *Hry a semináře: úplné vydání*. Vyd. 2., dopl. V Praze: Paseka, 2010, 565 s. Divadlo Járy Cimrmana. ISBN 978-80-7432-036-1, s. 451

nahrazen příslušník VB postavou sexuologa, což byla ve výsledku pozitivní autorská změna způsobená cenzurou.⁵⁶

3.2 Principy Vinárny U Pavouka v Divadle Járy Cimrmana

V seminářích, jež jsou součástí divadelních her, nalezneme nesporně prototypy vycházející z Vinárny U Pavouka, a to například u výkladu prof. Ladislava Smoljaka *Stařecké neduhy* v semináři ke hře *Švestka*. Jako prototyp pro postavu profesora Smoljaka lze určit senilního Padevěta. Smoljak se zabývá neduhy stáří, které charakterizuje takto: „*K neduhům stáří, postihujícím hlavně intelektuály, patří podle Cimrmana dvě vady komplementárně spojené: neschopnost udržet myšlenku a naopak neschopnost myšlenku opustit.*“⁵⁷ Ve svém výkladu se u něj oba tyto „neduhy“ projeví - jednak neustále odbíhá od tématu a zabíhá do detailů, které jsou zbytečné, stejně jako Padevět. Projevuje se tak tedy, že i on je, stejně jako hlavní téma jeho přednášky dr. Nejedlý, senilní, zároveň tak však potvrzuje, že je intelektuálem. V tomto semináři je rys tematizován, vyskytuje se však ve velkém množství dalších seminářů – tedy odbíhání od tématu a popis zbytečných detailů je, dalo by se říci, pro cimrmanologické přednášky typické.

Dalším principem, který vychází z Vinárny U Pavouka je rozhovor, který „nikam nevede“, který známe například z rozhovoru se Zitou Kiliánovou nebo Padevětem. U Kiliánové je problémem voda v uších, u Padevěta nedoslýchavost a senilita, v obou případech jde o nefunkční komunikaci. V Divadle Járy Cimrmana v semináři ke hře *Dlouhý, Široký a Krátkozraký* se setkáváme s bezvýsledným rozhovorem mezi přednášejícím (Svěrákem nebo Smoljakem) a jevištním mistrem. Zde je problémem neochota jedné strany komunikace k rozhovoru. Přednášející se sice snaží získat kýžené informace, leč marně.

Přednášející: „*Rád bych teď využil té skutečnosti, že má dnes službu jevištní mistr, který vynález podle Cimrmanova původního nákresu rekonstruoval, takže by nám o něm mohl říci několik zajímavostí. (Zavolá do opony a podrží ji rozevřenou, nikdo se však neobjeví,*

⁵⁶ FORMÁNKOVÁ, Eva. *Z Vinárny do salónu. Cimrmanismus aneb mystifikace, která sama sebe prozrazuje*, Bohemica Olomucensia 1 – Symposiana, 1. vydání, 2011, ISSN:0231-634X

⁵⁷ CIMRMAN, Jára da, Ladislav SMOLJAK a Zdeněk SVĚRÁK. *Hry a semináře: úplné vydání*. Vyd. 2., dopl. V Praze: Paseka, 2010, 565 s. Divadlo Járy Cimrmana. ISBN 978-80-7432-036-1, s. 451

a tak přednášející zajde za oponu a po chvíli přivede neochotně se tvářícího mistra.) Pane kolego, já jsem tu hovořil o tom Cimrmanově vynálezu a vy jste ho vlastně rekonstruoval. Buďte tak laskav a povězte divákům, jak to celé funguje.

(Mistr mlčí)

Rozumíte, já po vás nechci žádnou přednášku, jenom ten základní princip a jednu dvě zajímavosti.

(Jevištní mistr mlčí)

Že vás ještě přerušuji: já jsem si všiml, že tam je taková soustava vodičů vzájemně propojených, že, která je přesně vyvážená, a celé je to, myslím, pevně fixováno v portále, ne?

Jevištní mistr: Žádný vodiče tam nejsou.

Přednášející: Aha, tak já do toho tak nevidím. Dobře, že vás tu máme. My jenom vidíme, že jak ona tam princezna Zlatovláska stojí, tak se při plném světle uprostřed jeviště promění. Je to tak, nebo ne?

(Jevištní mistr přikývne.)

Přednášející: A já jsem právě myslel, že je to způsobeno těmi vodiči, respektive jejich napětím, že se její staré rysy odstraní a nahradí novými. A to vy ovládáte u toho řídicího panelu, vidíte?

Jevištní mistr: Tam sedí Maurenc.

Přednášející: To snad není podstatné, někdy tam sedí pan Maurenc, jindy vy. To je jedno. Mně jde o princip. A ten jsem snad popsal správně, ne? Až na tu pneumatickou fázi, to je pravda. To byste mohl sám... o té pneumatické fázi...

Jevištní mistr: Tam vždycky sedí Maurenc.⁵⁸

Tyto a podobné principy vycházející z Vinárny U Pavouka v seminářích Divadla Járy Cimrmana jsou transparentní a „přiznané“ i autory.

⁵⁸CIMRMAN, Jára da, Ladislav SMOLJAK a Zdeněk SVĚRÁK. *Hry a semináře: úplné vydání*. Vyd. 2., dopl. V Praze: Paseka, 2010, 565 s. Divadlo Járy Cimrmana. ISBN 978-80-7432-036-1, s. 223

3.3 Postavy Divadla Járy Cimrmana založené na prototypch postav Vinárny U Pavouka – Semináře

V Divadle Járy Cimrmana se pozornost recipienta odklání od komických výstupů moderátorů, což je způsobeno jednak rozšířením o vizuální stránku, ale také zaměřením pozornosti na Cimrmanovu divadelní tvorbu.

Svěrák a Smoljak – autorská dvojice

Podobně jako je ve Vinárně U Pavouka dominantní dvojicí Šebánek se Svěrákem, kteří, coby moderátoři, rámcují celé vysílání nealkoholické vinárny, jsou za základní dvojici Divadla Járy Cimrmana považováni Svěrák se Smoljakem. Jejich pomyslná nadřazenost vyplývá především z toho, že se jedná o autorskou dvojici. Také během seminářů se obvykle projevují výrazněji, pokud nepřinášejí vlastní téma, obvykle „odbornou“ debatu (někdy až demonstrativně) regulují.

V Divadle Járy Cimrmana se postava Svěráka projevuje odlišně než ve Vinárně, nicméně svůj způsob komiky si prakticky stále zachovává. Hlavní rozdíl je způsoben odlišným formátem představení. Svěrák, který je ve Vinárně za reportéra, jenž se přiklání k formě sportovního moderování, se v Divadle projevuje jako přednášející pedagog, vážně sdělující triviální témata týkající se Cimrmanova života a díla. Shodné rysy lze tedy hledat především v jazykové rovině obou rolí, v doslovnosti, polopatičnosti či neúnavném entusiasmu. U Svěrákovy role v seminářích DJC lze navíc spatřovat poněkud kuriózní jev – tím, že Svěrák pokaždé vystupuje s jinými akademickými tituly, resp. jinou odborností v cimrmanologickém výzkumu, implikuje tím formálně vzato fakt, že se nejedná o jednu postavu Svěráka, ale o několik postav různých. V celé mystifikační hře je to prvek výrazně demystifikační, z divadelního hlediska jde o jasný zcizující efekt, při němž postava explicitně přiznává, že „je v roli“. Totéž platí pochopitelně i o ostatních hercích-vědcích.

Didaktický, osvětářský patos, který nacházíme u Svěráka (Svěráků), se podobně projevuje i u Smoljaka a lze předpokládat, že za touto stylizací mohou stát pedagogické zkušenosti obou herců. Jistě jde o záměrné parodování učitelské praxe, částečně možná také o podvědomou realizaci vlastních pedagogických ambicí.

Na rozdíl od Vinárny U Pavouka, kde jsou Svěrák se Šebánkem moderátorskými partnery, kteří po celou dobu spolupracují a doplňují se, u Smoljaka se Svěrákem je vztah odlišný. Tyto dvě postavy jsou si svou komikou a způsobem jednání velmi podobné a často fungují zástupně a to jak v seminářích, tak v následných divadelních hrách – *Dlouhý, Široký a Krátkozraký, Vražda v salonním coupé, Posel z Liptákova, Lijavec, Blaník, Záskok, Švestka, Afrika a České nebe*. V uvedených hrách se i v seminářích Smoljak se Svěrákem navzájem zastupují a o čím pozdější hru jde, tím jsou tyto alternace častější. Je tedy žádoucí, aby projevy a komika těchto dvou postav (a herců) vzájemně korespondovaly, což je znát především ze samotných představení.

Vrátíme-li se k výše uvedenému zcizovacímu efektu několika různých „Svěráků“ či „Smoljaků“, fakt, že se alternují pod svými občanskými jmény (tedy jednou je ve hře postava Smoljaka, podruhé Svěráka), způsobuje přesně opačný efekt, totiž posiluje iluzi reálného vědeckého týmu a oslabuje princip inscenování role.

Komika postav Svěráka a Smoljaka shodně spočívá především v jazyce a způsobu sdělování triviálních témat ve stylu závažné odborné přednášky. Přitom je přednes obou herců stylizován do klasického středoškolského vyučujícího (středoškolské jsou i nároky, které jsou na diváka kladeny během přednášek a na základě kterých vnikají některé komické situace).

Ostatní postavy

Další postavy vystupující v seminářích a následně i v hrách Járy Cimrmana, jsou, stejně jako Smoljak se Svěrákem, odborníky na život a dílo Járy Cimrmana, kteří mají za úkol obeznámit diváky s reáliemi týkajícími se zapomenutého génia, aby byla hra správně pochopena.

Prototyp Dr. Hedvábný

Dr. Hedvábnému se v mnohém podobá prof. Miloň Čepelka. Zatímco u dr. Hedvábného se však projevuje ve velké míře zmatenost a roztěkanost, což může působit roztomile, u Čepelky se tyto rysy nevyskytují přímo v jazykové rovině. V DJC totiž oproti Vinárně hraje důležitou roli vizuální stránka inscenace. Čepelka tak působí komicky především svým vzhledem, a v jazykové rovině tudíž může být jeho komičnost vyjádřená subtilnějším způsobem. Shodně s dr. Hedvábným Čepelka během přednášek

nápadně často odbočuje od tématu. Enormní roztěkaností je dr. Hedvábnému blízký také asistent Petr Brukner, svým vzhledem dokonce působící „roztomileji“ než Čepelka. Daný Bruknerův rys podstatně posilují ostatní přednášející, kteří si z něj permanentně střílejí.

Hned v *Aktu* v přednášce dr. Svěráka o Liptákovském nálezu se objevuje doktor Hedvábný jako spoluobjevitel Cimrmanovy pozůstalosti. Tím DJC přímo navazuje na Vinárnu U Pavouka. „*K objevu, který doktor Hedvábný právem považuje za objev století, došlo 23. února v deset hodin dopoledne kolem roku 1966. Očitým svědkem události jsem se stal vlastně šťastnou náhodou. Doktor Hedvábný mě pozval do své chalupy na samém okraji půvabné pojizerské osady Liptákov, protože se rozhodl, že si v ní zřídí krb.*“⁵⁹

Prototyp ing. Lefner

Nejpodobnější ing. Lefnerovi je postava ing. Hraběty. Jak sám říká v úvodním semináři: „*My inženýři nemáme rádi dlouhé projevy, zvláště, nejsou-li opřeny o řádně ověřená fakta.*“⁶⁰ Hraběta se většinou zabývá technickými záležitostmi z Cimrmanova života. Vysvětluje fungování a účel Cimrmanových vynálezů, osvětluje události mistrova života na základě různých přístrojů, rekonstruuje nahrávky apod. Komické na jeho vědecké a badatelské činnosti je, že ač se sebevíce snaží o přesnost a jasnost přednášky, obvykle se mu daný záměr nezdaří. Například když během výkladu spustí elektrickou valchu a není slyšet nic z jeho přednášky nebo když chce reprodukovat Cimrmanovu hru na sklenice a nedaří se mu to. V postavě ing. Hraběty je tak možná významněji než u dalších řečníků využíván a rozváděn osvědčený princip „nadšeného amatéra“, který cimrmanovské fikci dominuje. mj. i v samotné postavě Cimrmana. Hrabětovo nezdařené úsilí je tak přímým pokračováním a zároveň předjímáním vyprávění o Cimrmanovi.

⁵⁹ CIMRMAN, Jára da, Ladislav SMOLJAK a Zdeněk SVĚŘÁK. *Hry a semináře: úplné vydání*. Vyd. 2., dopl. V Praze: Paseka, 2010, 565 s. Divadlo Járy Cimrmana. ISBN 978-80-7432-036-1, s. 21-22

⁶⁰ CIMRMAN, Jára da, Ladislav SMOLJAK a Zdeněk SVĚŘÁK. *Hry a semináře: úplné vydání*. Vyd. 2., dopl. V Praze: Paseka, 2010, 565 s. Divadlo Járy Cimrmana. ISBN 978-80-7432-036-1, s. 31

Prototyp Velebný

Velebný je ve Vinárně U Pavouka odborníkem na Cimrmanovu hudební tvorbu. V Divadle se však, jak již bylo řečeno, „odborností“ jednotlivých postav proměňují. Jako protějšek lze tedy uvést například Prof. Pavla Vondrušku v semináři *Cimrman v říši hudby*.

Zatímco ve Vinárně u Pavouka jsou role jednotlivých herců v zásadě konstantní, tj. ztvárňují stále tytéž postavy, v Divadle Járy Cimrmana je situace odlišná. Každý z účinkujících si zachovává své základní osobnostní rysy, které částečně vyplývají z jeho celkového vzhledu a obvyklého projevu a jsou stupňovány a upravovány s přihlédnutím k potřebám jednotlivých her. Nejde jen o to, že např. Hraběta vystupuje někdy jako doktor a někdy jako inženýr, ale o to, že vzniká jakási série různých postav napříč semináři i následujícími hrami, jejichž jedinou spojnicí je shodné herecké provedení, tj. ztvárnění konkrétní osobou. Mohli bychom tak s trochou zjednodušení vyčlenit postavy „svěrákovské“ od „smoljakovských“, „čepelkovských“, „hrabětovských“ či „vondruškovských“. Zjistili bychom pak, že ani scénické poznámky ve scénáři ani repliky jednotlivých postav nemusejí být určující pro jejich výslednou podobu ve hře a že tentýž text vyslovený dvěma různými herci vyznívá diametrálně odlišně.

Nelze tedy tvrdit, že je některá z postav Vinárny U Pavouka přesným prototypem pro jinou postavu Divadla Járy Cimrmana, lze ale nalézt některé principy v konstrukci postav a v charakteru jejich komiky, které se vyskytují jak ve Vinárně, tak u postav Divadla. Například lze v Divadle často pozorovat princip komiky Jožky Merano Blažejovského: příprava na vystoupení je neadekvátní vystoupení samotnému – divák očekává „nezapomenutelný kousek“, je však zklamán, protože se číslo buďto nezdaří nebo je velmi triviální. Podobně se odehrávají i situace, kdy přednášející připravuje diváky na zcela unikátní záznam, přičemž se z pásky ozve jediný tón, šumění nebo vůbec nic. Tento princip nazývá Formánková „šokismem“ (Pozn.: šokismus jako pojem používají i sami autoři ve Vinárně i DJC).⁶¹

⁶¹ FORMÁNKOVÁ, Eva. *Z Vinárny do salónu. Cimrmanismus aneb mystifikace, která sama sebe prozrazuje*, Bohemica Olomucensia 1 – Symposiana, 1. vydání, 2011, ISSN:0231-634X

Např.: „*Cimrmanovi žáci si v posledním ročníku troufli i na útvar tak náročný, jakým je opera. V roce 1895 nastudoval Cimrman s absolventy vlastní jednoaktovou operu „V chaloupky stínu“. Je to veliká škoda, že se z tohoto úsměvného dílka zachovalo jen libreto. Hudební part se nám dodnes nepodařilo nalézt. Až na jediný střípek. Za poslední slova libreta si Cimrman načrtl pět notových linek a do nich vepsal závěrečný akord. (Akord z magnetofonového záznamu.)“⁶²*

Dále lze v případě jednotlivých postav pozorovat také tematizaci stáří, ve Vinárně přítomnou u pana Dlaska nebo Padevěta, v DJC se nejvýrazněji projevuje v semináři ke hře *Švestka*. Zde Smoljak přednáší o dvou stařeckých neduzích, které definoval Cimrman: „*K neduhům stáří, postihujícím hlavně intelektuály, patří podle Cimrmana dvě vady komplementárně spojené: neschopnost udržet myšlenku a naopak neschopnost myšlenku opustit.*“⁶³ Tyto jevy hodlá Smoljak demonstrovat na hovorech profesora Zdeňka Nejedlého, ale přitom se oba projeví právě v jeho přednášce. Motiv nedoslýchavosti, která je komunikační překážkou a tedy i častým zdrojem komických situací, se kromě seminářů vyskytuje například u Pocestného ze hry *Dlouhý, Široký a Krátkozraký*, ve Vinárně pak u Zity Kiliánové.

V neposlední řadě lze v seminářích pozorovat také analogii Cimrmana a Jožky Merana Blažejovského. I přes Jožkova zpravidla neúspěšná vystoupení je stále označován jako „Mistr“, stejně jako Cimrman. Rozdílem mezi oběma „mistry“ je to, že Jožka Merano byl známým světoběžníkem, který svá vystoupení předváděl i zahraničnímu publiku, zatímco Cimrman je zapomenutým géniem, kterému se nikdy nepodařilo prorazit a jeho odkaz je postupně objevován a rekonstruován. Podobně jako Cimrman ale mohl i Jožka fungovat jako určitý symbol vztahující se ke společenské situaci v době, kdy byly obě postavy vytvořeny. Jiří Vondráček se v závěrečné studii v knize *Vinárna U Pavouka – výbor scénářů a textů stejnojmenného rozhlasového pořadu* věnuje postavě Blažejovského. Tvrdí, že Jožkovo světoběžnictví je zřejmé z jeho zahraničních vystoupení (kterými je někdy vysvětlována absence Jožky v některých dílech Vinárny) a také z jeho sňatku s Tahitankou Uňo Uhuto. Tím se dle Vondráčka odlišuje od ostatních

⁶²CIMRMAN, Jára da, Ladislav SMOLJAK a Zdeněk SVĚŘÁK. *Hry a semináře: úplné vydání*. Vyd. 2., dopl. V Praze: Paseka, 2010, 565 s. Divadlo Járy Cimrmana. ISBN 978-80-7432-036-1, s. 199

⁶³CIMRMAN, Jára da, Ladislav SMOLJAK a Zdeněk SVĚŘÁK. *Hry a semináře: úplné vydání*. Vyd. 2., dopl. V Praze: Paseka, 2010, 565 s. Divadlo Járy Cimrmana. ISBN 978-80-7432-036-1, s. 451

postav Vinárny. „*Je to jistě také reakce autorů na tradiční české zápecnictví – a naopak na nekritické vzhlížení ke všemu světovému, tedy na problémy, které byly v době vytváření tohoto pořadu velmi aktuálně diskutovány a které zůstávají živé v podstatě dodnes.*“⁶⁴ Jára Cimrman a Jožka Merano Blažejovský mají společný také způsob konstrukce postavy – tyto postavy totiž nikdy samostatně nevypovídají. Publikum se o nich dozvídá pouze prostřednictvím ostatních postav. I když oproti Cimrmanovi známe Jožkovu „konkrétní podobu“.

3.4 Prototyp postav založených za známých osobnostech ve hrách Divadla Járy Cimrmana

V hrách Divadla Járy Cimrmana se nevyskytují postavy založené na reálných známých osobnostech, jako je tomu ve Vinárně U Pavouka. Ve Vinárně jde totiž o záměrnou mystifikaci a snahu diváka přesvědčit, že se daná celebrita skutečně nachází ve Vinárně, odkud probíhá přenos. V Divadle Járy Cimrmana se také vyskytují známé osobnosti, jedná se však převážně o historické nebo literární postavy, a to výrazně především ve dvou hrách – Blaníku a Českém nebi.

Ve hře Blaník jsou navíc postavám komicky pozměněna jména, jako například Rytíř Smil Flek z Nohavic (pravděpodobně Smil Flaška z Pardubic). Ve hře České nebe se zase vyskytují vedle postav historických, jako je Jan Ámos Komenský nebo Miroslav Tyrš, postavy literární – Babička nebo bájně – Praotec Čech.

Tyto postavy, na rozdíl od Vinárny, nemají vytvářet dojem skutečnosti, ale je s nimi nakládáno jako s fiktivními postavami, které jednají na základě obecně známých charakteristických rysů, jež jsou známy o (většinou) skutečných osobnostech, které zastupují.

⁶⁴ SVĚRÁK, Zdeněk a Jiří ŠEBÁNEK. *Vinárna U Pavouka: výbor scénářů a textů stejnojmenného rozhlasového pořadu*. 1. vyd. Praha: Radioservis, 1998, 212 s., [8] s. obrazových příloh. ISBN 80-86212-01-7, s. 195

3.5 Prototyp fiktivních postav ve hrách Divadla Jára Cimrmana

Prototyp: Padevěť

Padevěť, jehož jméno evokuje vysoký věk, se pravděpodobně stal prototypem pro postavu Děda Vševěda z cimrmanovské hry Dlouhý, Široký a Krátkozraký. První podobnost, kterou lze vnímat, je příznakové jméno. Padevěť stejně jako vševěd naznačuje rys v postavě obsažený – u Padevěta je to vysoký věk a u Vševěda vševědounost. Obě postavy zcela neodpovídají svojí charakteristice. Padevěť je sice starý a je pamětníkem, ovšem je složité od něj získat potřebné informace, neboť jeho vyprávění je plné odboček a často se ani netýká daného tématu. Vševěd je také, do jisté míry, vševědouní, ale podobně jako Padevěť se nevyjadřuje přímo k věci. S oběma postavami je komplikovaná komunikace, kterou musí ostatní postavy překonat, chtějí-li se dobrat kýžené informace. U Vševěda se vyskytují další rysy, které u Padevěta chybí, ale s jeho rysy korespondují – tato postava je tedy rozšířena o další, navzájem si odpovídající, rysy. S Vševědem je například nutné mluvit pouze ve verších – pro komunikaci s Padevětem je nutné také zvolit odpovídající kód, jedná se však o způsob řeči, který je běžně volen pro komunikaci se starými lidmi. Verše jsou zde funkční jednotkou, která dotváří atmosféru pohádkového světa a zároveň vytváří komická slovní spojení, (viz druhý verš).

„Bystrozraký (k Jasoňovi): Musíte si to vždycky předem rozmyslet. (k Vševědovi) Před tvou moudrostí se vše v prach řítí./ Princ chce vědět, zda se neocitnem v... síti/ zlého obra,/ to je, myslím, otázka dobrá,/ a zda tedy lépe není/místo ve dne jít až po setmění.“⁶⁵

Typické jsou také odbočky Děda Vševěda od tématu z důvodu množství asociací, například:

„Zlatovláska: [...] Budu mít zase zlatý vlas/ malinkou nožku, útlý pas,/ okrouhlý bok a ňadra dmoucí,/ dědečku ty náš vševědouní.“

⁶⁵CIMRMAN, Jára da, Ladislav SMOLJAK a Zdeněk SVĚRÁK. *Hry a semináře: úplné vydání*. Vyd. 2., dopl. V Praze: Paseka, 2010, 565 s. Divadlo Jára Cimrmana. ISBN 978-80-7432-036-1, s. 234

Vševěd: Já jsem také míval zlaté vlasy. Takže vím, co to je, když o ně člověk přijde. Mně je vyrvala matka. Kdo přišel, tomu je dala. Ted' už žádné nemám, a je pokoj. (Usne. Bystrozraký mu zaťuká holí na rameno.) Ovšem dobrovolně vám ho nedá. S tím nepočítejte. Já ho znám. Já jsem s ním hovořil. On tu byl. Tady všude seděl. Nedá. Musíte mu ho vzít. Bez něho bude slaboučký jako malé dítě.“⁶⁶

S Padevětem má Vševěd společný také zájem o společnost, i když to nedává explicitně najevo. Projevuje se snahou vyprávět co nejdéle o čemkoliv, co se, byť jen vzdáleně, dotýká témat, o kterých je veden hovor.

Další, i když menší podobnost, lze nalézt mezi Padevětem a Meyerem ze hry *Vražda v salonním coupé*. Společným rysem zde je ale pouze sklon odbočovat od tématu, i Meyer se, podobně jako Padevěť, uchyluje k množství asociací. Stejně tak můžeme obdobné tendence sledovat i u postavy Hájka ze hry *Švestka*.

Prototyp: Vrchní Malák

Vrchní Malák se stal prototypem pro postavu dědečka Hostinského ze hry *Hospoda na mýtince*. Tato postava sice ve hře samostatně nevystupuje, ale je přímo charakterizována Hostinským. Podobně jako vrchní Malák, i dědeček Hostinského z *Hospody na mýtince* neměl příliš v oblibě hosty. Oproti Malákovi však svou averzi dovedl do absurdity – svou třetí hospodu postavil v lese na mýtině, kam nechodí hosté. Podobné, navzájem se vylučující, situace jsou pro hry Divadla Járy Cimrmana typické. Malák má tedy s dědečkem Hostinského z *Hospody na mýtince* společný jeden rys, který rozvíjí do absurdních rozměrů – tedy odpor některému z faktorů, které jeho zaměstnání musí nutně obnášet – Malák bojoval proti hluku v jazzové vinárně, dědeček proti hostům v hospodě.

Druhý rys má s Malákem společný i samotný hostinský, a to snahu využít každé příležitosti v prospěch hospody. Snaží se totiž hosty – muže nalákat na svoji vnučku,

⁶⁶ CIMRMAN, Jára da, Ladislav SMOLJAK a Zdeněk SVĚŘÁK. *Hry a semináře: úplné vydání*. Vyd. 2., dopl. V Praze: Paseka, 2010, 565 s. Divadlo Járy Cimrmana. ISBN 978-80-7432-036-1, s. 235

kteřá: „*se vypravila do města pro šafrán a trochu toho zázvoru,*“⁶⁷ a tím je udržet ve své hospodě. Dokonce je ochotný svým hostům i zaplatit, aby v jeho hospodě zůstali, což je opět absurditou – Hostinský se je snaží udržet v hospodě kvůli výdělku, uplácení hostů by však mělo kontraproduktivní efekt:

„*Hostinský: Nechodte, pane Kulhánek. Hostinec bez hostů, to skoro ani není hostinec.*

Vězeň: Jsem štvanec, pane. A kromě toho nemám peněz.

Hostinský: Zůstaňte. Dobře vám zaplatím.“⁶⁸

Z toho úryvku lze odvodit, že Hostinskému záleží také na společnosti, což je rys, se kterým se u Maláka nesetkáváme. Postava z Vinárny U Pavouka je tedy v Divadle Járy Cimrmana rozvinuta o další povahové rysy. Postava Hostinského založená na prototypu Vrchního Maláka je obohacena i o jazykovou komiku. Projev Hostinského je charakteristický jednak přehnanou uctivostí: „*Hostinský: A že jsem tak smělý, pane Kulhánek, za co jste byl vlastně potrestán? [...] A že jsem tak smělý, pane Kulhánek, na kolik let vás odsoudili? [...] A že jsem tak smělý, pane Kulhánek, kolik z toho jste si už odseděl?*“⁶⁹ opakováním určitých frází, např.: „*Před měsícem se vypravila do města pro šafrán a trochu toho zázvoru.*“ nebo „*Podívejte, vemte si příklad ze mě.*“⁷⁰ apod. Jazyková komika Hostinského, ale i ostatních postav, spočívá také v náznacích, které vyvolává erotický podtext celé hry. Ten ale rozeznáváme teprve z reakcí postav na popis vnučky Hostinského, přičemž největší ohlas vyvolává fráze: „*Před měsícem se vypravila do města pro šafrán a trochu toho zázvoru.*“⁷¹, která při častém opakování ve hře již evokuje sexuální přitažlivost dané osoby i přesto, že jde o běžnou výpověď.

Další postavou, vycházející z prototypu hostinského Maláka, je Správcová ze hry Lijavec. Ta dovádí Malákovy rysy do extrémů – neobtěžují ji sice hosté, ale jejich požadavky. „*Správcová: Ach jo. Chleba a uzenku. On neví, že až to sní, že dostane žízeň.*

⁶⁷CIMRMAN, Jára da, Ladislav SMOLJAK a Zdeněk SVĚŘÁK. *Hry a semináře: úplné vydání*. Vyd. 2., dopl. V Praze: Paseka, 2010, 565 s. Divadlo Járy Cimrmana. ISBN 978-80-7432-036-1, s. 100-115

⁶⁸ CIMRMAN, Jára da, Ladislav SMOLJAK a Zdeněk SVĚŘÁK. *Hry a semináře: úplné vydání*. Vyd. 2., dopl. V Praze: Paseka, 2010, 565 s. Divadlo Járy Cimrmana. ISBN 978-80-7432-036-1, s. 107

⁶⁹CIMRMAN, Jára da, Ladislav SMOLJAK a Zdeněk SVĚŘÁK. *Hry a semináře: úplné vydání*. Vyd. 2., dopl. V Praze: Paseka, 2010, 565 s. Divadlo Járy Cimrmana. ISBN 978-80-7432-036-1, s. 106

⁷⁰CIMRMAN, Jára da, Ladislav SMOLJAK a Zdeněk SVĚŘÁK. *Hry a semináře: úplné vydání*. Vyd. 2., dopl. V Praze: Paseka, 2010, 565 s. Divadlo Járy Cimrmana. ISBN 978-80-7432-036-1, s. 100-115

⁷¹CIMRMAN, Jára da, Ladislav SMOLJAK a Zdeněk SVĚŘÁK. *Hry a semináře: úplné vydání*. Vyd. 2., dopl. V Praze: Paseka, 2010, 565 s. Divadlo Járy Cimrmana. ISBN 978-80-7432-036-1, s. 106

To on neví. Inspektor: To hovoříte se mnou? (Žena mlčí, teprve když inspektor rezignuje na odpověď a dá se znovu do jídla, pokračuje v samomluvě.) Správcová: To on bude vědět, až se zakousne. Pak mě znovu vyštvete do deště, abych mu přinesla něco k pití. Jelito jedno.“⁷² Kromě tendence nazývat všechny hosty „jelito“ Správcová také nikdy nic nenabízí dopředu (čímž by si cestu do deště ušetřila) – s hosty téměř nekomunikuje. Tato postava působí sice záporně, díky svému vyhocenému chování je však spíše sympatická.

Příklad:

„Pihrt: Přineste mi talíř, hrnek, vidličku a nůž.

(Správcová otevře dveře a vyjde na dešť. Tam jí teprve dojde, že všechno, oč je žádána, má uvnitř. Vráť se, hodí Pihrtovi s krajním sebezapřením nádobí a náhle dostane hysterický záchvat.)

Správcová: Nenávidím! Všechny vás nenávidím! A už to tak dál nebudu trpět. Všichni svlíknout, kalhoty přes židle a spát. Já vám dám, pacholci!“⁷³

Prototyp: Uňo Uhuto a Jožka Merano Blažejovský

Uňo Uhuto a Jožka Merano Blažejovský mohou sloužit jako prototyp pro postavu Karla Infelda Prácheňského ze hry Vlasta, část B. Podobně jako manželský pár je totiž i Prácheňský vítán s velkým nadšením, které však po uměleckém výkonu opadá. Podobně jako manželé se ani Prácheňský nenechá odradit neúspěchem. Povahové rysy se však v tomto případě liší, u manželů Blažejovských je znát jistá míra pokory a snaha publikum zaujmout, u Prácheňského jde především o sebestřednost, díky které si nepřipouští svoje omyly. I tento rys je přiveden do extrému, takže i v zásadě záporné vlastnosti Prácheňského vytváří téměř sympatickou postavu a specifický druh komiky.

Příklad:

„Principál: Stejně byste to neuhádli. Přijede sám Karel Infeld Prácheňský!

Všichni: Ne! To není možný! No tohle! Vážně?

Principál: Přijede teď ve dvě vlakem z Plzně.

⁷² CIMRMAN, Jára da, Ladislav SMOLJAK a Zdeněk SVĚŘÁK. *Hry a semináře: úplné vydání*. Vyd. 2., dopl. V Praze: Paseka, 2010, 565 s. Divadlo Jára Cimrmana. ISBN 978-80-7432-036-1, s. 306

⁷³ CIMRMAN, Jára da, Ladislav SMOLJAK a Zdeněk SVĚŘÁK. *Hry a semináře: úplné vydání*. Vyd. 2., dopl. V Praze: Paseka, 2010, 565 s. Divadlo Jára Cimrmana. ISBN 978-80-7432-036-1, s. 307

*Vypich: Tak já si zahraju se samotným Prácheňským.*⁷⁴

Jako prototyp mohl Jožka Merano Blažejovský s manželkou Uňo posloužit postavám Jasoně a Drsoně ze hry Dlouhý, Široký a Krátkozraký. Ne sice podobnými rysy, ale konstrukcí kontrastní dvojice, která je funkční pouze dohromady – jde tedy také o ustálenou konstelaci postav. I když zde Drsoň zastupuje zápornou sílu, která je pro pohádkový příběh nezbytná, je dovedena do takového extrému, že sestává pro publikum téměř sympatickou, stejně jako je tomu u všech cimrmanovských postav.

Prototyp: Zita Kiliánová

Zita Kiliánová má s Prácheňským společných více rysů než manželé Blažejovští, a to především zmatenost a jednoduchost, které mají za následek komunikační nedorozumění. Stejně jako Kiliánová má i Prácheňský naučený text, který pronáší bez ohledu na kontext. V jeho případě však jde o odlišný dramatický text, ke kterému se uchyluje, protože si nevzpomíná na správný scénář. Místo Principálovy autorské hry reaguje texty z jiných dramát, čímž vyvádí z míry ostatní členy hereckého uskupení. Zde například hraje, na rozdíl od ostatních herců, Maryšu:

„Vavroch: [...] Ty mi tu nechrchlej Bárto. A co tu vůbec děláš? Víš, že nesnáším čeládku ve světnici. Zuj mi boty, když už jsi tady. (Sedne si a natáhne před sebe nohu v holínce.)

Vypich: Hospodáři, ale já nejsem...

*Vavroch: Neodmlouvej podruhu líná! Otoč se a drž. (Vypich se postaví zády k Vavrochovi a nohu s holínkou sevře mezi stehny. Vavroch ho svou druhou nohou odtlačuje. Při tom poznamená směrem k Bártovi.) Pomocné síly v zemědělství jsou den ode dne drzejší, pane doktore. On si myslí: já pán, ty pán. Ale kdo má peňauze, je ešče větší pán. Co ty na to, Maryšo?*⁷⁵

⁷⁴ CIMRMAN, Jára da, Ladislav SMOLJAK a Zdeněk SVĚŘÁK. *Hry a semináře: úplné vydání*. Vyd. 2., dopl. V Praze: Paseka, 2010, 565 s. Divadlo Jára Cimrmana. ISBN 978-80-7432-036-1, s. 415

⁷⁵ CIMRMAN, Jára da, Ladislav SMOLJAK a Zdeněk SVĚŘÁK. *Hry a semináře: úplné vydání*. Vyd. 2., dopl. V Praze: Paseka, 2010, 565 s. Divadlo Jára Cimrmana. ISBN 978-80-7432-036-1, s. 425

I přesto, že se rysy Kiliánové a Prácheňského neshodují zcela, je zde použit podobný princip komiky. U Prácheňského je však rozveden a vyžaduje i po divákovi či čtenáři jeho aktivní účast, a to orientaci v českých známých dramatických dílech. Jeho neznalost například právě Maryši by nevedla k adekvátní reakci na komickou situaci, vtip by zůstal nepochopen. Na takovém principu je vystaveno mnoho druhů cimrmanovské komiky – na diváka (čtenáře) jsou obvykle kladeny různé nároky. Pokud je komika založena na nepřirozené syntaxi, pro diváka bez znalosti české syntaxe nebo lépe řečeno „citu“ pro ni nebudou vtipy komické. Stejně tak jako například ve hrách České nebe nebo Blaník se předpokládá obeznámenost publika s českou historií.

Základním rozdílem mezi Zitou Kiliánovou a Karlem Prácheňským alias Vavrochem je uvědomění si omylu. Zatímco Kiliánová je se svým rozhovorem spokojená, protože má pocit (vlivem zalehlých uší), že odpovídala na kladené otázky, Prácheňský si je vědom svého omylu, snaží se však zachránit především svoji pověst věhlasného herce. Na závěr hry je tedy upřímně rád, že se hra chýlí ke konci:

„Vavroch: Zabiju učitele Janderu! Až do čtvrtý třídy jsem obstojně ráčkoval. Ale to bylo pořád: tdám, tdenky, tdumpeta... a dědictví je v pdachu... (Popadne se za srdce a tázavě pohlédne mezi boční sufity, kde tušíme principála, zda se opět nepouští do kýženého závěru hry předčasně. Ten vjede k ostatním na scénu a souhlasně kývá.) Tak končí – aspoň doufám – naše komedie./ Zlo prohrává a dobro žije./ Vám, paní, vidím se slza v oku blyští,/ že chodí to tak pouze na jevišti./ V životě našem opáčně to bývá –/ tam dobrák úpí, vrch má duše křivá./ Jak ale říkám na každičké štaci:/ svět bude lepší, dáme-li si práci./ Je marné žehrat, modliti se zdravas./ Vše záleží jen na vás, na nás (pohlédne do řad vlevo)/ a hlavně na vás.“⁷⁶

Prototyp: Hůla

Hůla je postavou, která by mohla být považována za prototyp k několika postavám Divadla Jára Cimrmana. Nejlépe mu však odpovídá sedlák Hlavsa ze hry Vizionář náležející k semináři Posel z Liptákova. Hlavsa využívá „selský rozum“ stejně jako

⁷⁶ CIMRMAN, Jára da, Ladislav SMOLJAK a Zdeněk SVĚŘÁK. *Hry a semináře: úplné vydání*. Vyd. 2., dopl. V Praze: Paseka, 2010, 565 s. Divadlo Jára Cimrmana. ISBN 978-80-7432-036-1, s. 439

Hůla, navíc má jasnovidcké schopnosti, kterými pomáhá svému okolí – samozřejmě za poplatek. Obě postavy jsou si také blízké věkem a také prostředím, ze kterého (pravděpodobně) pochází.

Jazykový projev Hlavsy je také nespisovný, nepůsobí však komicky stejnou měrou, protože Hůlův projev kontrastoval s kultivovaným projevem obou moderátorů. Hlavsova komika spočívá především v jeho konkrétních vizích, které připomínají, více než jasnovidcký sen, záznam skryté kamery.

Prototyp: Dlask

Pan Dlask by mohl fungovat jako prototyp pro postavu Pocestného ze hry Dlouhý, Široký a Krátkozraký. Stejně jako pan Dlask ve Vinárně, který pouze rozměňuje drobné u telefonní budky, je i pocestný zdánlivě nedůležitou postavou. Na rozdíl od Dlaska se však angažuje v ději a jeho funkce je rozvedena. V závěru je totiž odhaleno, že Pocestný je zakletý v člověka a Král ho kopancem vysvobodil – Pocestný za to Králi věnuje svoje peníze, protože je ve skutečnosti osel. Podobně jako Dlaskovi ani Pocestnému není věnován velký prostor, jejich funkce v ději je sice malá, ale je využita, v čemž spočívá také komika obou postav.

3.6 Jára Cimrman v Divadle Járy Cimrmana

Jára Cimrman ve hrách Divadla Járy Cimrmana prakticky nefiguruje – je totiž jejich autorem. S postavou Járy Cimrmana se můžeme setkat pouze v jediné hře, a to v Lijavci. Ani zde však nevystupuje přímo. Hra je zasazena do období před první světovou válkou, je tedy z období předpokládaného konce života Járy Cimrmana, který údajně trávil ve starobinci vedeném nesnesitelnou správcovou: *„Inspektor: Zatrolené počasí! Nebýt té bouřky, už jsem tam byl. Chudák Cimrman. Jistě už je netrpěliv. Myslí si, že už možná ani nepřijdu. Ale já přijdu. To bude tanec! Budu nemilosrdný: Pejřil půjde ke zdi a na jeho pěkné místo u okna si lehne Cimrman. [...] Takový člověk a oni s ním takhle zacházejí. (Čte.) <Postel mám nejdál od okna, v koutě za skříní. Třikrát jsem u vrchní Králové urgoval čisté povlečení. A když se mi ho konečně dostalo, musel jsem poslouchat*

*taková slova jako kachna, potápka a bukač.> Pravda, svědky na to nemá, ale mně jeho slovo stačí.*⁷⁷

Kdo je tedy vlastně Jára Cimrman? V doslovu ke knize *Byli jsme a buben* vysvětlují autoři, že sotva, co dokončili práci na této knize, objevili další z mnoha oborů, jimiž se Cimrman zabýval. „*Opět se potvrdilo, že čím víc se Járovi Cimrmanovi vyhýbáme, tím víc na něj narážíme. Jako by nás jeho duch, vzkříšený osudným liptákovským výbuchem, pronásledoval a trestal za to, že jsme ho vyburcovali z věčného odpočinku. >Kdy už tomu bude konec?< ptáme se utrmácení nekonečným bádáním. A pomalu se začínáme smiřovat s neúprosnou skutečností, že kdyby Jára Cimrmana nebylo, museli bychom si ho vymyslet.*“⁷⁸ Je to fiktivní postava, v níž lze najít společné rysy s takovými postavami, jako jsou například kocourkovští či baron Prášil. Za jeho přímého předchůdce je však považován iluzionista Jožka Merano Blažejovský z Vinárny U Pavouka. Formánková považuje za možného předchůdce Cimrmana také Lefnera, který je také neuznaným vynálezcem.⁷⁹ Cimrman je autory vytvořený konstrukt, u kterého neznáme tvář, postavu, hlas ani jiné vnější poznávací znaky. A i přes to, že je mistrova pozůstalost stále objeována (viz výše), nikdy zřejmě „badatelé“ neodhalí skutečnou Járovu podobu, jak naznačil i ve své recenzi na knihu *Já, Jára Cimrman* Petr Hanuška: „*Obávám se však, že tvář géniova i charakterový profil zůstanou podobně zlomkovité jako dnes.*“⁸⁰ O to více je pozornost publika zaměřena na osobnost Járy Cimrmana. Již podle témat a zpracování jeho - navzájem se lišících - her je zřejmé, že Cimrman nemá pouze jednu osobnost, ale několik projevujících se osobností. „*Nejčastěji bývá zobrazován jako provinční velikán, který s patřičným zpožděním převzal národovecká i umělecká klišé a slepil z nich tendenční dílka, jako je například opera Úspěch českého inženýra v Indii, opereta Hospoda na mýtince, fragment Němého Bobše, či dejme tomu Dobyetí severního pólu Čechem Karlem Němcem.*“⁸¹ Od těchto her se výrazně liší hra *Akt*, kterou Rut chápe jako:

⁷⁷ CIMRMAN, Jára da, Ladislav SMOLJAK a Zdeněk SVĚRÁK. *Hry a semináře: úplné vydání*. Vyd. 2., dopl. V Praze: Paseka, 2010, 565 s. Divadlo Járy Cimrmana. ISBN 978-80-7432-036-1, s. 305

⁷⁸ ŠEBÁNEK, Jiří a Karel VELEBNÝ. *Byli jsme a buben: odvrácená tvář Járy Cimrmana*. 2. upr. vyd., v Mladé frontě 1. Praha: Mladá fronta, 1998, 141 s. ISBN 80-204-0731-6, s. 139

⁷⁹ FORMÁNKOVÁ, Eva. *Z Vinárny do salónu. Cimrmanismus aneb mystifikace, která sama sebe prozrazuje*, Bohemica Olomucensia 1 – Symposiana, 1. vydání, 2011, ISSN:0231-634X

⁸⁰ HANUŠKA, Petr. On, český genius světového významu, Jára Cimrman. *Hanácký a středomoravský den*, 1998, 9(297), s. 6. ISSN 1210-3625

⁸¹ RUT, CIMRMAN, Jára da, Ladislav SMOLJAK a Zdeněk SVĚRÁK. *Hry a semináře: úplné vydání*. Vyd. 2., dopl. V Praze: Paseka, 2010, 565 s. Divadlo Járy Cimrmana. ISBN 978-80-7432-036-1, s. 9

„bulvární frašku <francouzského> stříhu“⁸². V rozporu s vlasteneckým smýšlením jsou potom například hry Blaník a Dlouhý, Široký a Krátkozraký, ve hře Vyšetřování ztráty třídní knihy se zase dostáváme až na pole absurdního dramatu, v šedesátých letech zastoupeného především Václavem Havlem, Ivanem Vyskočilem a Milanem Uhdem. V této hře podle Ruta autoři značně riskují, vzhledem k charakteru divadla, které spoléhá na určitý druh publika, jim toto riskování však vychází. „Ztotožnění hlediště s třídou a žactva s obecnstvem dokonce upomínají na Spílání publiku od Petra Handkeho, majsrštyk divadla experimentující s tím nejchoulostivějším statkem – důstojností diváka.“⁸³

„Cimrmanovi původci si [...] s duchovní identitou svého hrdiny nelámali hlavu, daleko překračovali i ty volné časoprostorové limity, jimiž ho původně vymezili; nad aktovkami Posel světla a Vizionář nás s omluvou napadá, že skuteční autoři využili Cimrmanova jména jen jako ochranného zbarvení pro komunistickou cenzuru: obě ty hříčky by se daly hrát i bez Cimrmana jako divadelní či televizní mikrokomedie, jejich skepse vůči pokroku byla ovšem pokrokářskému režimu přijatelná leda pod jménem směšného nedouka, který zmeškal svůj čas.“⁸⁴ Cimrmana můžeme podle Ruta rozdělit do až 136 různých osobností, nejvýraznější z nich jsou však zneuznaný autodidaktik, český vlastenec, pubertální recesista nebo filozoficky a modernisticky založený dramatik. Bez nadsázky lze tedy souhlasit s Ruten, který Cimrmana charakterizuje takto: „Jára Cimrman je šifra, razítko, firma, krycí jméno.“⁸⁵

Je tedy Jára Cimrman otevřený, nebo uzavřený konstrukt? Na tuto otázku lze obtížně jednoznačně odpovědět. Pokud budeme Cimrmana považovat za jednu literární postavu, jistě půjde o konstrukt extrémně otevřený, který nabízí publiku nepřeborné množství rysů, z nichž některé se vzájemně vylučují. Je to postava, která vychází z jednoduchého konstruktů – postavy Jožka Merana Blažejovského nebo řidiče parního válce, na kterou jsou dle potřeby vrstveny rysy tak, aby osobnost Cimrmana vyhovovala

⁸² RUT, CIMRMAN, Jára da, Ladislav SMOLJAK a Zdeněk SVĚRÁK. *Hry a semináře: úplné vydání*. Vyd. 2., dopl. V Praze: Paseka, 2010, 565 s. Divadlo Jára Cimrmana. ISBN 978-80-7432-036-1, s. 9

⁸³ RUT, Přemysl, CIMRMAN, Jára da, Ladislav SMOLJAK a Zdeněk SVĚRÁK. *Hry a semináře: úplné vydání*. Vyd. 2., dopl. V Praze: Paseka, 2010, 565 s. Divadlo Jára Cimrmana. ISBN 978-80-7432-036-1, s. 9

⁸⁴ RUT, Přemysl, CIMRMAN, Jára da, Ladislav SMOLJAK a Zdeněk SVĚRÁK. *Hry a semináře: úplné vydání*. Vyd. 2., dopl. V Praze: Paseka, 2010, 565 s. Divadlo Jára Cimrmana. ISBN 978-80-7432-036-1, s. 9

⁸⁵ RUT, Přemysl, CIMRMAN, Jára da, Ladislav SMOLJAK a Zdeněk SVĚRÁK. *Hry a semináře: úplné vydání*. Vyd. 2., dopl. V Praze: Paseka, 2010, 565 s. Divadlo Jára Cimrmana. ISBN 978-80-7432-036-1, s. 10

záměrům autorů. Zároveň je postava také obohacována s každou další hrou. Je však nutné mít na paměti, že Jára Cimrman si svoje základní rysy neustále uchovává a je tomu tak již od první zmínky o něm v nealkoholické Vinárně U Pavouka. Je to především odhodlanost a neúnavnost, odpor k autoritě (k Rakousko-Uherskému císařství), vlastenectví a dobromyslnost. Tyto rysy si Cimrman nese po celou dobu své existence a nejsou vyvraceny, pouze jsou často upozadněny.

Rysy obohacující Cimrmanovu osobnost se připojují také na základě „objevů“ cimrmanologů, a to dle principu: každá další oblast, kterou se měl fiktivní Cimrman zabývat, s sebou nese skupinu nových rysů, které zvyšují Cimrmanovy předpoklady pro danou činnost, ale také několik rysů (a okolností), které mu brání se v daném odvětví prosadit.

Jára da Cimrman tedy není běžně konstruovanou postavou, ale je vhodnější ho zřejmě vnímat tak jako Přemysl Rut, tedy, že jde o jméno zastřešující tvorbu autorské dvojice Zdeňka Svěráka a Ladislava Smoljaka, které velmi dobře funguje jako značka zajišťující jistou kvalitu a je známá pro několik generací diváků, čtenářů, posluchačů.

Závěr a výsledky práce

V této bakalářské práci jsem analyzovala některé postavy z Vinárny U Pavouka, a to ty, které jsem dle vlastního uvážení považovala za reprezentativní, aby se mohly stát prototypem pro postavy v hrách Divadla Jára Cimrmana. Postavy jsem rozdělila do základních skupin a následně kategorizovala dle teoretických poznatků, pokusila jsem se rovněž popsat princip výstavby jednotlivých postav.

Následně jsem prototypy srovnala s postavami ve hrách Divadla Jára Cimrmana a charakterizovala ty, jež daným prototypům odpovídají, přičemž jsem se zabývala zvláště semináři a zvláště samotnými hrami. Semináře jasně vycházejí z konceptu Vinárny U Pavouka a rozvíjejí ho, je tedy pravděpodobné, že se obdobné principy výstavby postav a komických situací budou v seminářích vyskytovat. Tuto domněnku jsem si ověřila a dále se věnovala především dramatickým postavám „v pravém slova smyslu“, které se vyskytují v samotných hrách po seminářích následujících. V tomto případě jsem však neobjevila mnoho nápadných případů, které by prokazovaly jasnou inspiraci či rozvoj některého z prototypů. I přesto, že případů nebylo mnoho, se však v Divadle Jára Cimrmana vyskytují některé postavy, které na prototypu z Vinárny U Pavouka staví výrazněji než jiné – jedná se například o prototyp Padevěta a Maláka.

Zabývala jsem se také postavou Jára Cimrmana, a to především jeho vznikem a vývojem ve Vinárně U Pavouka a funkcí v Divadle Jára Cimrmana. Zjistila jsem, že se postava s jednoduchými rysy vyvinula až v jakousi „značku“⁸⁶ zaštiťující jednotlivé divadelní hry, s jeho osobou různě spjatými. V Divadle Jára Cimrmana slouží autorům jako jistá maska, pod jejímž jménem lze uvádět i hry, které by měly pouze malou šanci projít normalizační cenzurou, kdyby byly uvedeny nezávisle na Divadle Jára Cimrmana.

Podle Ruta by mohla být tvorba Smoljaka se Svěrákem v Divadle Jára Cimrmana pochopena jako „pivní zábava“. Sám ve svém článku v *Lidových novinách* uznává, že o životaschopnosti divadla pochyboval. „*Kdyby mi někdo koncem šedesátých*

⁸⁶ RUT, Přemysl, CIMRMAN, Jára da, Ladislav SMOLJAK a Zdeněk SVĚRÁK. *Hry a semináře: úplné vydání*. Vyd. 2., dopl. V Praze: Paseka, 2010, 565 s. Divadlo Jára Cimrmana. ISBN 978-80-7432-036-1, s. 6-17

let u petrolejové lampy v Malostranské besedě řekl, že ještě počátkem příštího tisíciletí budu o Divadle Járy Cimrmana psát v přítomném čase, nevěřil bych mu.“⁸⁷

Divadlo Járy Cimrmana má však, podobně jako sám Cimrman, několik vrstev. Tu nejsvrchnější můžeme vnímat prvoplánově, pod ní se však nachází několik dalších vrstev. Tou druhou je vrstva výkladová, která klade na diváky větší nároky na udržení pozornosti. Nejhlubší vrstvou je zřejmě ta, která paroduje totalitní režim, a také intelektuální vrstva, kterou dle filozofie celého projektu nejlépe definoval Ladislav Smoljak prostřednictvím Cimrmanovy teorii poznání: „...s existencí věcí se to má přesně naopak, než jak to odpovídá běžnému názoru: věc je tam, kde se domníváme, že není, a není tam, kde se domníváme, že je. Tedy populárně řečeno: držím-li v ruce například tuto křidu, pak podle Cimrmana vyplňuje tato křida souvisle celý prostor svého okolí a jedině v místě, které vidíte, tato křida není. To, co držím v ruce, je vlastně jen jakási prázdná bublina v souvislém křidovém masivu. [...] blížíme se k místu, kde věc není. Dojedeme-li tedy až k objektu samému, nedostaneme se [...] k jádru věci, nýbrž šlápneme do prázdna. Takže na konci poznávacího procesu nevíme sice nic, ale zato to víme správně.“⁸⁸

⁸⁷ RUT, Přemysl. LITERÁRNÍ NOVINY, 3/1992, č. 38, s. 6

⁸⁸ SMOLJAK Ladislav, CIMRMAN, Jára da, Ladislav SMOLJAK a Zdeněk SVĚŘÁK. *Hry a semináře: úplné vydání*. Vyd. 2., dopl. V Praze: Paseka, 2010, 565 s. Divadlo Járy Cimrmana. ISBN 978-80-7432-036-1s. 14

Anotace

V této práci se zabývám typologií postav, a to především srovnáním postav Vinárny U Pavouka s postavami ve hrách Divadla Jára Cimrmana.

V teorii vymezuji definici postavy literární a dramatické, zabývám se pojetím postav z hlediska různých pohledů: strukturalismu, formalismu, pojetí postavy dle Seymoura Chatmana, Daniely Hodrové a Bohumila Fořta a teorie fikčních světů. Dále stanovuji základní kategorie pro práci s postavami.

V praktické části dělím vybrané postavy do tří kategorií podle vztahu postav k reálnému světu a vzniku Vinárny U Pavouka. Tyto postavy analyzuji podle v teorii stanovených kategorií. Tím vytvářím prototypy postav pro srovnání s postavami v Divadle Jára Cimrmana.

Samostatnou kapitolu věnuji postavě Jára Cimrmana – jejímu vzniku a vývoji ve Vinárně U Pavouka. Již zde je zřejmé, že Cimrman představuje ojedinělý konstrukt.

V další kapitole si ověřuji, zda se koncepce Vinárny U Pavouka projevuje v seminářích Divadla Jára Cimrmana, a poté se věnuji postavám v samotných hrách po seminářích následujících. Tyto postavy srovnávám s prototypy postav z Vinárny U Pavouka.

Jako poslední postavě se věnuji opět Cimrmanovi, především jeho funkci v Divadle Jára Cimrmana. Zjišťuji, že se jedná více než o postavu, o konstrukt zastřešující hry a semináře Divadla Jára Cimrmana a vlastně i tvorbu obou autorů.

Annotation

In this thesis, I shall examine principal types of characters; in particular, I will compare a number of characters from *Vinárna U Pavouka* with those from theatre plays from Divadlo Jáchyma Cizkova.

The theoretical part of the thesis is devoted to the analysis of literary and dramatic characters. Additionally, I shall explore manifold facets of the subject from different perspectives: structuralism, formalism. In a similar vein, I will apply a myriad of literary theories: the theory of Seymour Chatman, Daniela Hodrová and Bohumil Fořt as well as the fictional worlds theory. Finally, I am going to outline the salient categories of characters.

In the second part, I shall divide the characters chosen into three categories based on their relation to the real world and the fictional world of *Vinárna U Pavouka*. Using the information outlined in part one, I shall be able to study these characters and categorise them. As a consequence of that, I will develop their prototypes, which will later be set off against other characters from theatre plays in Divadlo Jáchyma Cizkova.

Further on, I will thoroughly examine the character of Jára Cimrman. Not only will I reflect on its development in *Vinárna U Pavouka*, but I will also show up how unique this character is in terms of its construction.

Furthermore, I will verify whether the concept found in *Vinárna U Pavkouka* is present in any of the seminars of Divadlo Jáchyma Cizkova. Later, I shall consider a range of characters from theatre plays that take place after the seminars. Moreover, I will contrast these characters with the prototypes of the characters from *Vinárna U Pavouka*.

Lastly, I shall examine the character of Jára Cimrman once again. This time, however, I will focus on its function in Divadlo Jáchyma Cizkova. I will systematically prove that Jára Cimrman is more than a mere character, but an essential tool connecting the theatre plays and the seminars of Divadlo Jáchyma Cizkova, thus the work of the both authors.

Použitá literatura

CHATMAN, Seymour Benjamin. *Příběh a diskurs: narativní struktura v literatuře a filmu*.

Vyd. 1. Brno: Host, 2008, 328 s. Teoretická knihovna. ISBN 978-80-7294-260-2

CIMRMAN, Jára da, Ladislav SMOLJAK a Zdeněk SVĚRÁK. *Hry a semináře: úplné vydání*.

Vyd. 2., dopl. V Praze: Paseka, 2010, 565 s. Divadlo Járy Cimrmana. ISBN 978-80-7432-036-1

FOŘT, Bohumil. *Literární postava: vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2008, 111 s. Theoretica & historica. ISBN 978-80-85778-61-8

Heterologica: poetika, lingvistika a fikční světy. Vyd. 1. Editor Bohumil Fořt. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2012, 334 s. ISBN 978-80-85778-88-5, s. 210

HODROVÁ, Daniela. *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Vyd. 1.

Praha: Torst, 2001, 865 s. ISBN 80-7215-140-1

KOPŘIVA, Milan a Jiří ŠEBÁNEK. *Já, Jára Cimrman: dosud nejvýpravnější sborník o životě, díle a životním prostředí českého génia světového významu*. Vyd. 2., Mladé frontě 1.

Ilustrace Jiří Běhounek. Praha: Mladá fronta, 1998, 184 s. ISBN 80-204-0759-6

RIMMON-KENAN, Shlomith. *Poetika vyprávění*. Vyd. 1. Brno: Host, 2001, 174 s.

Strukturalistická knihovna. ISBN 80-7294-004-x

Slovník literární teorie. 2. rozš. vyd. Editor Štěpán Vlašín. Praha: Československý spisovatel, 1984, 465 s. 286

SMOLJAK, Ladislav a Zdeněk SVĚRÁK. *To nejlepší ze Smoljaka, Svěráka a Járy Cimrmana*

I. Vyd. 7., v Ottově nakladatelství 1. Praha: Ottovo nakladatelství, 2004, 240 s. ISBN 80-7360-195-8

SMOLJAK, Ladislav a Zdeněk SVĚRÁK. *To nejlepší ze Smoljaka, Svěráka a Járy Cimrmana*

II. Vyd. 2., V Ottově nakladatelství 1. Praha: Ottovo nakladatelství, 2006, 239 s. ISBN 80-7360-257-1

SMOLJAK, Ladislav, Zdeněk SVĚRÁK a Jaroslav WEIGEL. *Jára Cimrman - génius, který se neproslavil*. Vyd. 1. Brno: Computer Press, 2009, 64 s. Muzeum v knize. ISBN 978-80-251-2762-9

SVĚRÁK, Zdeněk a Jiří ŠEBÁNEK. *Vinárna U Pavouka: výbor scénářů a textů stejnojmenného rozhlasového pořadu*. 1. vyd. Editor Jiří Vondráček. Praha: Radioservis, 1998, 212 s., [8] s. obr. příloh. ISBN 8086212017

ŠEBÁNEK, Jiří a Karel VELEBNÝ. *Byli jsme a buben: odvrácená tvář Járy Cimrmana*. 2. upr. vyd., v Mladé frontě 1. Praha: Mladá fronta, 1998, 141 s. ISBN 80-204-0731-6

FORMÁNKOVÁ, Eva. *Z Vinárny do salónu. Cimrmanismus aneb mystifikace, která sama sebe prozrazuje*, Bohemica Olomucensia 1 – Symposiana, 1. vydání, 2011, ISSN:0231-634X

HANUŠKA, Petr. On, český genius světového významu, Jára Cimrman. *Hanácký a středomoravský den*, 1998, **9**(297), s. 6. ISSN 1210-3625

RUT, Přemysl. LITERÁRNÍ NOVINY, 3/1992, č. 38, s. 6

<http://www.slovníkceskeliteratury.cz>

<http://www.zdjc.cz>